

Stjepan Brlošić

## Likovna umjetnost Osijeka na početku XX stoljeća

U drugoj polovici XIX, a naročito početkom XX stoljeća, Osijek postaje, osim vojničkog i upravnog, važan privredni, trgovački, prometni i kulturni centar te postaje jedan od najvažnijih gradova tadanje kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U njemu je radila jaka industrija s 25 većih za tada modernih industrijskih poduzeća u kojima je, prema statistici iz 1906. godine, bilo zaposleno 2.392 radnika od ukupno 8.497 u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji. Ovdje se razvijala većinom ona industrija koja je prerađivala naše sirovine, a osnovana većinom stranim kapitalom. Stranci su, osobito Nijemci, sačinjavali dobar dio stanovništva koji je ovdje germanizatorska politika Beča tokom vremena naselila kao činovnike, trgovce, obrtnike, poduzetnike, razne stručnjake, a i seljake. Oni daju postepeno pečat njegovom daljnjem razvitku. Tako Osijek postaje tuđinski grad u kojemu prevladava njemački jezik i kultura i služi kao prva polazna tačka germanizacije našega kraja. On tada ima 31.388 stanovnika i po veličini je drugi grad Trojedne kraljevine.

Naš narod sa šireg područja Osijeka, odgajan da sluša i ratuje te smatran da nije sposoban za »viša zvanja« sve više dolazi u grad i stvara nesamo jeftinu radnu snagu za industriju, već i činovništvo i inteligenciju. On vremenom sve više dolazi do izražaja zahvaljujući buđenju nacionalne svijesti te stvara svoje nacionalne organizacije. Prvih godina XX stoljeća on ima dovoljno snage i vodi uspješnu borbu proti tuđinstvu za obranu nacionalnih interesa i narodne kulture. Ipak u to vrijeme neki jači politički život u Osijeku nije postojao, jer je bio razbijen na nekoliko političkih stranaka, što je omogućilo da mađžaronska stranka postane najjača u gradu i da on postane jedan od najvažnijih mađžaronskih uporišta. Osijek je tada imao bolje veze sa Peštom i uopće s Mađžarskom, nego sa Zagrebom. U njemu su mađžaronsku stranku, uz manje iznimke, činili uglavnom buržoazija, veleposjednici i plemići, dok su u narodnim političkim strankama bili sitni posjednici, radnici i narodna inteligencija.

Razvitkom trgovine i industrije u gradu i jačanjem buržoazije, feud je izgubio, sa zakašnjenjem i kod nas u Slavoniji, svoju dominantnu ulogu.

i buržoazija preuzima vodeću ulogu u društvu. Ovako obogaćena buržoazija imala je mogućnost kupovanja nesamo velikih kompleksa zemljišta a ponekad i plemićkih titula, već i da oponaša feudalce u građenju i uređenju svojih domova kupovanjem umjetnina, stilskog namještaja kao i raznih ukrasnih predmeta. To je omogućilo stvaranje brojnih privatnih umjetničkih zbirki u gradu, među kojima su se isticale zbirke Mirka Hermanna, Juliusa Sorgera, Hermana Weissmanna itd.

Ovakove prilike utjecale su i na likovnu umjetnost i likovno stvaranje Osijeka i Slavonije. Pomoć likovnoj umjetnosti pružaju feudalni dvorovi i veleposjednici a postepeno i sve više i buržoazija. Oni prvi su tada pomagali većinom strane umjetnike koji su ovamo dolazili ili koje su oni pozivali, a koji su dotada davali pečat likovnoj umjetnosti Osijeka i Slavonije. Među njima je bilo istaknutih i bezvrijednih.

Naša inteligencija i mlada buržoazija, mada je bila slabija i zauzeta svojim pitanjima i često jalovom borbom, ipak je sve jače utjecala na stvaranje nacionalne likovne umjetnosti u gradu. Njihovom pomoći likovni umjetnici ovoga kraja sve su više dolazili do izražaja. Oni su se uslijed jakog stranog utjecaja probijali vrlo teško, ali su ipak ostajali i radili u Osijeku, gdje su postojali sve bolji uvjeti za likovni rad. Pomoć je pružalo i naše građanstvo koje je tražilo da naše javne građevine u Osijeku obiluju radovima domaćih umjetnika koji po njihovom sudu nisu ništa lošiji od stranaca, već su čak i bolji.

Eto u takvim je prilikama živio i razvijao se Osijek, početkom XX stoljeća na perifernom kraju tadanje monarhije u koji je utjecaj Beča i Srednje Evrope dolazio sa zakašnjenjem, ali sa svim mogućim stilovima, radovima, gledanjima i običajima.

U Zagrebu koji je bio veći kulturni centar, gdje je nacionalna svijest bila razvijenija i gdje su radile mnoge institucije, postojali su bolji uvjeti za razvitak likovnog života i pomaganja naših likovnih umjetnika. U to vrijeme djelovalo je »Hrvatsko društvo umjetnosti«, koje je od svoga osnivanja bilo vrlo aktivno i mnogo pridonijelo razvijanju nacionalne likovne umjetnosti. Da bi građane Osijeka upoznali sa stvaranjem nacionalne likovne umjetnosti i doprinijeli razvijanju nacionalne svijesti u Osijeku, a na poziv građana Osijeka, organiziralo je to društvo izložbu svojih članova. Ovoj izložbi dan je nacionalni ton, i vođena je pod nazivom »svoj svome«. Ma da je izložba i po autorima i po njihovim radovima bila vrlo različita, ipak je pobudila velik interes građana Osijeka, i donijela nešto novo u njegovom likovnom životu. Cilj joj je bio da s jedne strane zainteresira naše ljude za hrvatsku umjetnost, a s druge strane da ovdašnjem nehrvatskom narodu prikaže likovno stvaranje naroda u kojem živi. Ova izložba je svečano otvorena 5. XII 1906. god. a trajala je do 1. I 1907. god. Održana je u velikoj dvorani Županije, danas zgrada Kotarskog Narodnog odbora. Izložbu je u ime bana pokrovitelja otvorila Ela pl. Mihalović u prisustvu najpoznatijih ličnosti Osijeka. Goste je na izložbi pozdravio u ime izlagača Robert Frangeš-Mihanović, koji je između ostalog rekao, da je cilj ove izložbe da upozna građanstvo s hrvatskom umjetnošću. Na izložbi je sudjelovalo 19 autora sa 68 radova, a izloženi su bili ovi radovi;<sup>1</sup>

1. Auer Robert Zagreb	1. Prijateljice, ulje na platnu,	cijena 600 kr
	2. Panneau décoratif I, ulje na platnu	„ 300 „
	3. Panneau décoratif II, ulje na platnu	„ 300 „
2. Bauer Josip Zagreb	4. Nevjesta, akvarel	„ 400 „
	5. Feston, ulje na platnu	„ 2.000 „
	6. Vitrina sa 25 emajla,	
3. Bauer Ivan Zagreb	7. Tetrijeb, ulje na platnu,	„ 400 „
	8. Zec, ulje na platnu	„ 400 „
	9. Araber, ulje na platnu	„ 200 „
4. Bužan Joso Zagreb	10. Crni kukurijek, ulje na platnu	„ 150 „
	11. Gatalice, ulje na platnu,	„ 600 „
	12. Ciganka kod glasovira ulje na platnu	„ 900 „
5. Crnčić Cl. Menci Zagreb	13. Ciganka u vrtu, ulje na platnu	„ 300 „
	14. Val, ulje na platnu,	„ 2.000 „
	15. Kampanile, bakrorez,	„ 200 „
	16. Neverin, ulje na platnu,	„ 1.000 „
	17. Brodovi u splitskoj luci. bakrop.	„ 15 „
	18. Svjetionik, bakropis,	„ 15 „
	19. Nina, bakropis,	„ 30 „
	20. Portret T. Pejačevića, bakropis	
6. Csikos Sessia Bela — Zagreb	21. Trenkovi panduri, ulje na platnu	„ 1.500 „
	22. Saloma, ulje na platnu,	„ 1.000 „
	23. Na hrvatskom kršu, ulje na platnu	„ 600 „
7. Dvoržak Paula — Prag	24. Filozof, ulje na platnu,	„ 500 „
8. Robert Frangeš- Mihanović Zagreb	25. Jačajmo se, bronza,	„ 400 „
	26. Rimljanin, bronza,	„ 3.000 „
	27. Studija za filozofa, bronza,	„ 1.600 „
	28. Kamena s ramena, bronza,	„ 1.000 „
	29. — 32. Četiri godišnja doba, bronza,	„ 500 „
	33. Reljef za Stros Mayerovu plaketu	„ 600 „
	34. Vitrina sa 7 plaketa,	
35. Puran, bronza,	„ 500 „	
36. Isus prijatelj malenih, gips,	„ 300 „	
9. Iveković Oton Zagreb	37. Orači, ulje na platnu,	„ 1500 „
	38. Tkalja, ulje na platnu,	„ 800 „
	39. Studija graničara, ulje na platnu,	„ 400 „
	40. Snaša, ulje na platnu,	„ 300 „
10. Kovačević Ferdo Zagreb	41. Jesen, ulje na platnu,	„ 200 „
	42. Pramaljeće, ulje na platnu,	„ 400 „
	43. Kad snijeg kopni, ulje na platnu,	„ 400 „
11. Medović Celestin Zagreb	44. Ruža, ulje na platnu,	„ 450 „
	45. Groblje u Kuni, ulje na platnu,	„ 1.200 „
	46. Mrtva priroda, ulje na platnu,	„ 250 „

	47. Vražji most na Lokrumu, ulje na platnu	„ 450 „
	48. Vrijes, ulje na platnu,	„ 700 „
	49. Smilje, ulje na platnu,	„ 700 „
	50. Marina I, ulje na platnu,	„ 800 „
	51. Marina II, ulje na platnu,	„ 800 „
12. Dinčić Meneghelo Split	52. Piazzetta, ulje na platnu,	„ 300 „
13. Muha Vlatko Prag	53. Vrbe, ulje na platnu,	„ 150 „
14. Preradović Zora Beč	54. U šumi, guache, platno,	„ 150 „
	55. Voće, ulje na platnu,	„ 180 „
15. Rački Mirko Minhen	56. Crtež iz Dantea, crtež,	
	57. Crtež iz Dantea, crtež,	
16. Strupi Jelka Beč	58. Portret studija, ulje na platnu,	„ 650 „
17. Šenoa Branko Zagreb	59. U ranu zoru, ulje na platnu,	„ 300 „
	60. Pri poslu, ulje na platnu,	„ 400 „
18. Tišov Ivan Zagreb	61. Idila na izvoru, ulje na platnu,	„ 4.000 „
	62. Turkinjica, ulje na platnu	„ 1.000 „
19. Valdec Rudolf Zagreb	63. Kralj Petar, bronza,	„ 3.000 „
	64. Strossmayer, reljef, gips,	
	65. Strossmayer, plaketa, bronza	
	66. Cave Criticum, gips,	„ 1.200 „
	67. Strossmayer, bista, gips,	
	68. Strossmayer, bista, gips,	

Osječka štampa je odmah poslije otvaranja izložbe pisala,<sup>2</sup> da je šteta, što izložba nije već odavno priređena. Ona je ujedno upozoravala da je patriotska dužnost svakog Hrvata da izložbu posjeti, a i dužnost svakog roditelja da svoju djecu povede na izložbu i da tako u »mladu krv ucijepi ljubav za svoju, hrvatsku umjetnost«. Ujedno poziva da svi učenici posjete izložbu, gdje će moći gledati lijepo uređenu izložbu domaćih umjetnika. Osječki knjižar Radoslav Bačić u ime izlagača, preuzeo je brigu oko izložbe i prodaje umjetnina, koju je dobro organizirao.

Odmah poslije otvaranja izložbe, osječki kolekcioneri otkupili su nekoliko slika, a kasnije tokom izložbe, po obavijesti novina, otkupljeno je skoro od svih umjetnika.<sup>3</sup> Valpovački grof Normann otkupio je »Val od Crnčića, »Trenkove pandure« od Csikosa i »Groblje u Kuni« od Medovića. Adam Malinović kupio je »Jesen« od Kovačevića, Antun Mihalović »U šumi« od Zore Preradović. Katarina Šmit kupila je »Piazzettu« od Meneghela Dinčića, a ujedno i »Zeca« od J. Bauera. Đuro Weiss i Salopek kupili su Crnčićeve bakroreze i bakropise »Ninu« i »Brodovi u Splitskoj luci«, dok je dr. Dragutin Neuman kupio »Neverin« od Crnčića. Ostali osječki građani i prijatelji likovne umjetnosti otkupili su: Julius Sorger »Ruže« od Medovića, i »Voće« od Zore Preradović; arhitekt Axmann i posjednik Kestenbaum kupili su Crnčićeve bakroreze »Sajam u Splitu« i »Svjetonik«; Rikard Kraus kupio je »Graničara« od Ivekovića i »U zoru«

od Šenoe; Oskar Weissmayer otkupio je obje »Marine« od Medovića i Crnčićev bakrorez »Kampanile«.

Dok su osječki građani otkupljivali umjetnine, ustanove i Gradsko zastupništvo nisu otkupili ni jednu sliku. Trgovačko-obrtna komora trebala je otkupiti »Idilu sa izvora« od Tišova, ali pregovori su se odugovlačili i na koncu propali. Posjet je bio dobar, u prvih nekoliko dana izložbu je posjetilo 257 odraslih i 463 učenika. Ipak posjeta nije bila onakva kako se očekivalo i kakvu je Osijek mogao dati, te su tadašnje novine pisale, da bi više posjetilaca bilo u Vrbanji, Otoku i Babinoj Gredi nego u Osijeku.<sup>4</sup>

Na kraju izložbe dan je vrlo interesantan veliki prikaz u novinama u kojem se pohvaljuje »Hrvatsko društvo umjetnika« radi organiziranja izložbe, te daje prikaz izloženih umjetnina.<sup>5</sup> Kaže se da je Crnčić u svojem »Valu« uspio predočiti sliku mora i igranje valova, da Kovačevićeve »Vrbe« i »Kad snijeg kopni« prikazuju bujnost kraja i široke ravne predjele, da su Csikosevi »Trenkovi panduri« izvor snage i monumentalnosti. Bužanove slike iz narodnog života da izražavaju naivno veselje, dok slike Tišova, koji isto slika prizore iz narodnog života i svoga slavonskog kraja kao u »Idili na izvoru« da donosi bezbrižnost i lagodnost kraja, a Auerove slike pokazuju da on voli »glatko i ljepuškasto«.

Poslije ove održane izložbe koja je dobro uspjela, kako donosi štampa, naši se građani nisu više trebali stidjeti svoga naroda i svoje umjetnosti. Ona je pokazala da su mnogi naši umjetnici i bolji od stranaca.

Nacionalni i kulturni život zaista se sve više razbuđivao poslije ove izložbe. Već slijedeće 1907. godine osnovano je »Hrvatsko kazališno društvo« koje je preuzelo brigu za organizaciju hrvatskog kazališta u Osijeku. Ono je imalo odmah velikog uspjeha, ne samo u Osijeku nego i na gostovanjima po raznim krajevima naše zemlje, naročito u Slavoniji i Hrvatskom primorju. Kako je u Osijeku živio veći broj kulturnih radnika to se 1909. god. osniva »Klub hrvatskih književnika u Osijeku«. U ovom društvu bilo je učlanjeno 5—6 književnika koji su živjeli u Osijeku i Slavoniji i veći broj likovnih umjetnika sa područja cijele Slavonije, a također i drugih kulturnih radnika. Kako je baš likovna sekcija kluba bila vrlo jaka i aktivna, to se klub od 1924. naziva »Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku«.

Od starije generacije likovnih umjetnika koji su tada još živjeli u Osijeku, moramo spomenuti Adolfa Waldingera koji je, ma da je već bio na izmaku svojih snaga, još uvijek neumorno crtao i slikao slavonsko bilje i raslinje i slavonske pejzaže. Živio je tada još i Dimitrije Marković, profesor gimnazije koji je u Osijeku i okolici izradio nekoliko portreta od kojih su mu možda najbolji portreti porodice Normann. Možda je tada najaktivniji likovni umjetnik i najagilniji član kluba bio slikar Dragan Melkus koji se osim slikanja bavio i likovnom kritikom, književnim prikazima i društvenim pitanjima. Živio je tu, po dolasku iz Pariza i Rudolf Valić sa ženom Ludvigom i oni su ovdje otvorili i svoju školu. Neko je vrijeme u Osijeku živio i Vladimir Becić, uzalud čekajući obećano mjesto na gimnaziji. On je u Osijeku izradio nekoliko portreta i pejzaža i sudjelovao ovdje i na dvije izložbe. Tada je živio i radio u Osijeku i Guido Jeny, kao i Josip Bužan koji je slikao osim motiva iz narodnog života, portrete

Normanna i njegove kćeri, dra Neumanna i njegove supruge. Radio je neko vrijeme ovdje i Ivan Tišov, rođen u Viškovcima kod Đakova, a naslikao je nekoliko pejzaža.

U najbližoj okolici Osijeka u Vukovaru, živio je Dragan Renarić koji je samo u Vukovaru održao tri svoje samostalne izložbe. U raznim mjestima Slavonije radio je Iso Jung, rodom iz Valpova, slikajući većinom narodne motive koji su ga za cijelog života zanosili. U Osijek su se često vraćali i neko vrijeme zadržavali likovni umjetnici iz drugih krajeva naročito iz Mađarske i Austrije, računajući na dobre komercijalne poslove, ali vrlo često s radovima slabe kvalitete.

Jedan od najzaslužnijih za likovnu umjetnost u Osijeku bio je tada knjižar Radoslav Bačić, koji je vrlo često ustupao prostorije svoje knjižare za izložbe likovnim umjetnicima. On je i sam organizirao nekoliko izložbi. Tako je samo u 1909. god. organizirao 3 izložbe i to: u ožujku izložbu s 29 slika, većinom naših autora; u listopadu organizirao je izložbu 2 bečka slikara, 3 talijanska i nekoliko naših, među kojima su bili Krizman, Crnčić i dr., a u prosincu još jednu izložbu. On je i kasnije organizirao izložbe i postao je povjerenik »Hrvatskog društva umjetnosti« iz Zagreba, čija je djela često izlagao u svojim prostorijama.

Već početkom 1907. god. i to 2. veljače održao je svoju izložbu u Osijeku René Stengel a izlagao je kod Rudolfa Kaisera. On je izložio 5—7 slika o kojima je štampa pisala da su izvanredne kvalitete. Iza njega je izlagao First, i to motive iz Bosne i Dalmacije, a štampa je pisala da će se zadržati u Osijeku neko vrijeme i ovdje načiniti nekoliko portreta.

Novine i časopisi koji su izlazili u Osijeku često su objavljivali likovne priloge osječkih likovnih umjetnika, a vrlo često davali su i prikaz njihova rada. U časopisima je bila posebna rubrika pod nazivom »iz umjetničkih ateljea«, u kojoj su objavljivani radovi i davani prikazi rada pojedinih umjetnika. Tako objavljuju koje je slike načinio Dragan Melkus, govore uopće o njegovu radu, kao i o Rudolfu Valiću i njegovim radovima, te o plakatu koji je načinio za osječku izložbu.

Oni su donášali prikaze i priloge o Vladimiru Beciću, Josi Bužanu, Crnčiću i o drugim koji su radili u Osijeku i Slavoniji, ali su pisali i o drugim likovnim umjetnicima, kao i o izložbi Meštrovića, Račkog i drugih.

U to su vrijeme bili povoljni uvjeti za organiziranje izložbe likovnih umjetnika Slavonije. Izložbu je organizirao Klub hrvatskih književnika u Osijeku. Ova prva izložba slavonskih umjetnika, nazvana Hrvatski salon, održana je u zgradi Prve hrvatske štedionice od 25. XII 1910. do 11. I 1911. god. I ova izložba imala je političku osnovu a cilj joj je bio kao i prijašnjim da razvije ljubav za hrvatsku književnost i umjetnost. Ova izložba značila je početak stvaranja nacionalnog likovnog centra u Osijeku i nije se namjeravalo stvarati separatizam, kako su to neki željeli prikazati.

Na ovoj izložbi sudjelovao je i Vladimir Becić s 2 slike, koje je izradio u Parizu, Iso Jung tada u Zemunu s 3 slike, Stjepan Kovačević iz Našica s 4 slike, Pero Mur iz Zemuna sa 7 slika, Dragan Melkus iz Osijeka s 12 slika, Marko Peroš iz Zagreba s 2 slike, Dragan Renarić iz Vukovara s 11 slika, Rudolf Valić iz Osijeka s 12 slika, i Ludviga Valić sa 6 skulptura.

Osječka štampa je sa simpatijom primila i dobro ocijenila ovu izložbu a pisac članka naročito ističe Melkusa, Valića i Renarića. Za Becića isti pisac piše »da ne može izreći suda za njegove 2 slike«. Dalje kaže da je izložba jedna od važnih događaja u likovnom razvitku Osijeka.<sup>6</sup>

Materijalno je ova izložba također dobro uspjela. Dragan Melkus prodao je 7 slika i to dr. Neumannu, grofu Normannu, Bosancu, Mirku Hermannu, Pavi Vrang, dr. Pinteroviću. Dragan Renarić prodao je 4 slike, a od njega je kupio Normann, Neumann, Frank. J. Valić isto je prodao 7 slika a otkupili su dr. Gojtan, E. Gregor, R. Normann, Mirko Hermann, veliki župan Kukuljević-Sakcinski i »Klub hrvatskih književnika«.

Još prije ove izložbe, na putu za izložbu u Budimpeštu, izložio je u Osijeku naš slavonski grafičar Crnčić svoje grandiozno djelo »More s Plasa«. Ova rijetko velika silka, veličine 9 x 2,5 m bila je izložena u velikoj dvorani Županije od 14. do 28. IV 1910. g., a za to vrijeme ju je pogledalo 1.178 posjetilaca, ili svaki 20. građanin Osijeka.

Slika je dovezena u Osijek 11. IV 1910. g. a u izložbenu dvoranu postavio ju je M. Krušlin koji je s autorom surađivao kod izrade slike. Odmah poslije otvaranja izložbe štampa je opet pozivala građane, škole, i urede da svakako posjete izložbu i da time pokažu strancima, koji su na glavnim položajima u gradu, da i oni imaju smisla za umjetnost i da ona nije samo kulturna baština i kulturna potreba stranaca.

O izloženoj slici štampa piše da je velike umjetničke snage i da je u njoj donesen surovi karakter našega tla, terena a isto i mora, te ih uspoređuje sa žilavom i surovom borbom našega naroda za slobodu. Dalje piše da je ona jedna od izuzetno vrijednih djela, te da po svojoj zamisli, jedinstvenoj cjelovitosti ostavlja neodoljiv dojam na gledaoca. O autoru kaže da je slikar velike i monumentalne snage i da je njegova zamisao i rad širok te da je kadar svladati najveće stvari. On u ovoj slici nije upao u grešku i napravio kulisu ili dekoraciju, već je stvorio snažno umjetničko djelo, gdje je sve na svojem mjestu. Poslije izložbe u Osijeku ova je slika prenesena na izložbu u Budimpeštu, gdje je otkupljena i tamo se sada nalazi.<sup>7</sup>

Nešto poslije ove izložbe u maju, iskorišćavajući sklonost osječkih građana za likovnu umjetnost, htjelo je neko mađaronsko društvo iz Osijeka organizirati izložbu mađarskih likovnih umjetnika »Nemzeti Szalon«, ali je na prosvjed mnogih građana ova izložba povučena.

Pod konac slijedeće 1911. g. održana je u Osijeku jedna vrlo velika i značajna izložba, koja je imala više komercijalni karakter. Organizirali su je u zajednici salon Ulrich iz Zagreba i Radoslav Bačić knjižar iz Osijeka. Radoslav Bačić je uopće imao velikih zasluga za razvitak likovne umjetnosti Osijeka, kako se može vidjeti iz ovoga prikaza. Izložba je otvorena bez ikakvih ceremonija 25. XI 1911. g. a trajala je do 15. XII 1911. g. Održana je u prostorijama Prve hrvatske štedionice u Osijeku. Izložena su djela umjetnika iz Zagreba, Osijeka, i iz drugih krajeva naše zemlje, te je izložba davala, iako nepotpuno, pregled likovnog stvaranja skoro cijele Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Na izložbi su sudjelovali: Robert Auer, Leopoldina Auer-Šmit, Ljubo Babić, Ivan Bauer, Vladimir Becić, I. Benković, Anka Bestal, Vjera Bojničić, Joso Bužan, Menci Cl. Crnčić, Bela Csikos, Robert Frangeš-Mihanović, Oton Iveković, Dušan Kokoto-

vić, Ferdo Kovačević, Tomislav Krizman, Mihovil Krušlin, Dragan Melkus, Mirko Rački, Velebit Rendić, Branko Šenoa, Jelka Strupi, Ivan Tišov, Rudolf Valdec, Emanuel Vidović, René Stengel, Strnad i kao gost Rudolf Maršal, dvorski medaljer iz Beča. Ukupno je na početku izlagalo 27 izlagača preko 100 radova. Nešto kasnije povećao se broj izlagača i to s Guidom Jeny-jem s 2 rada i Adolfom Waldingerom sa 6 radova, većinom iz 1860—1873. g.

Novine su tada pisale da je izvanredni slikar mora Menci Cl. Crnčić izložio 14 radova i da je osim svojih vrlo lijepih slika »S Plasa« i »Neve-rin« izložio još »Iz Gorskog Kotara«, »Pod zidom«, »Kaptol«, koje pokazuju da jednako silka igru valova i šumovite kontinentalne pejzaže. Isto tako su mu fini izloženi bakropisi, osobito »Bakačeva kula«, »Dolac«, »Kino«, »Nina« itd. Csikos je izložio dvije slike i to »Sibila« i »Brezova šuma« koje su slikane ugodnim mekanim tonovima. Kovačević je izložio dvije slike i to »Valovi« koja mu je vrednija od slike »Kod Save«. Vidovićevi sumorni pejzaži »Sumrak« i »Na obali« doneseni su impresionistički i s mnogo osjećaja. Auer je izložio 4 slike od kojih je »Zavođenje« i »Odmaranje« glatko i dopadljivo crtano i modelirano. Za njih su neki građani govorili da truju mladež, makar su te slike bile izložene u Zagrebu i nitko nije ništa prigovorio. U istom stilu doneseni su njegovi akvareli »U ateljeu« i »Japanka«. Mihovil Krušlin izložio je 7 komada i to »Sa Lokruma«, »Gudure Velebita«, »Mrtva priroda« itd., od kojih su mu lokrumski motivi bolji. On je smatran, poslije nedavno održane izložbe u Zagrebu, jednim od najnovijih talenata. Branko Šenoa zastupan je s 4 rada i to: »Zima«, »Proljeće«, »Štimung«, »Malva«. Vladimir Becić izložio je 5 svojih radova, dok je Rudolf Valić izložio 7 radova, i to najviše s motivima iz okolice Valpova. Joso Bužan izložio je nekoliko svojih radova s motivima iz slavonskog života i možda mu je najbolja slika »Seosko društvo«. Mirko Rački izložio je 6 slika i to: »Proljeće«, »Pod čempresima«, »Na majčinom grobu«, »Pokolj Čengić-Age« i dr. a od njih su mu bolje, »Proljeće« i »Pod čempresima«. Tomislav Krizman izložio je 8 grafika. Tim radovima on je postao poznat. René Stegl, tada u Beču, poslao je na izložbu nekoliko pejzaža jednolično rađenih. Od ostalih likovnih umjetnika izložili su: Oton Iveković, 3 slike »Portret Starčevića«, »Žetelicu«, »Iz staje«; Dragan Melkus izložio je dvije slike od kojih su mu »Ovce« bolje; zatim Jelka Strupi, Vjera Bojničić, Ivan Bauer, Strnad, Velebit Rendić, Ivan Tišov, Dušan Kokotović, Anka Bestal, Ivan Benković, Leopoldina Auer-Šmit. Oni su izložili najčešće po 1 rad i to ili studije ili skice ili mrtvu prirodu. Na izložbi je sudjelovao i bio zapažen mladi talentirani Ljubo Babić sa svojim albumom. Za Waldingerove slike, rađene 60 i 70-tih godina prošloga stoljeća, štampa je govorila, da su vrlo zanimljive i da pokazuju veliku umjetničku vrijednost.

Od kipara sudjelovali su na ovoj izložbi Frangeš-Mihanović s dva nježno modelirana rada »Kamena s ramena« i »Vinogradari« i bečki kipar Maršal sa plaketom Strossmayera.

Izložba je bila dobro posjećena. Prema pisanju štampe posjetilo ju je 3.000 posjetilaca. Otkup je bio slabiji, jer jedva su otkupljena 42 rada i to: od Crnčića »More«, »Kaptol«, »Pod zidom«, »Dolac«, »Bakačeva kula«, »Potok« i »Voz«; od Ivekovića »Žetelica« i »Iz staje«; od Krušlina »Sni-



jeg«, »Selo«, i »Lokrum«; od Kokotovića »Volovsko« i »Ciganka«; od šenoe »Proljeće«; od Velebita Rendića »Iz Samobora« i »Pod Okićem«; od Auera »Zavođenje« i »Japanka«; od Krizmana 3 crteža iz Bosne; od Valića »Seljanka«; od Becića »Konverzacija«; od Waldingera »Idealni krajolik«; od Kovačevića »Kod Save«; od Bauera »Primorje«; od Jelačićeve »Minijature«.

Štampa je, kao i o prethodnim izložbama pisala o ovoj izložbi.<sup>8</sup> Iako nije u cjelini dala prikaz najboljih likovnih ostvarenja kod nas, ipak je pružila osječkim građanima mogućnost da vide značajnu izložbu koja se u Osijeku rijetko viđa. U ovom perifernom kraju teško je organizirati ovakvu izložbu radi velikog utjecaja stranaca. Organizatori izložbe nailazili su na poteškoće radi otpora mađarskih elemenata, koji su ovdje bili jaki. Ipak je ova izložba naišla na opće priznanje građana Osijeka, što se vidi po posjeti. Značajnu ulogu odigrala je dobra propaganda »Bačićevog salona«. Štampa piše i o ulozi umjetnosti u društvu, te o našim građanima koji bi trebali poznavati slike svojih umjetnika i uopće kulturne vrijednosti svoga naroda, a ne samo strane umjetnike. U prikazu se dalje na stavlja, da ova izložba pridonosi ne samo popularizaciji naše likovne umjetnosti »nego da širi i diže estetski smisao i da kroz umjetničku kulturu razvija umjetnički osjećaj čovjeka, njegove težnje, želje, snove i da nastoji otrgnuti čovjeka od krute spona svakidašnjosti.

Slijedeće godine održano je također nekoliko izložbi, a organizirao ih je ili dao gostoprimstvo u svojim prostorijama knjižar Radoslav Bačić. Izložbe su najčešće pojedinačne i od manje poznatih umjetnika kako iz Hrvatske tako i iz drugih krajeva Austrougarske, osobito iz Beča.

Najaktivniji likovni umjetnik toga vremena u okolici Osijeka bio je Dragan Renarić iz Vukovara, koji je u tome gradu do 1913. g. održao tri samostalne izložbe.

Kako je sklonost prema likovnoj umjetnosti osječkih građana bila dosta velika, to su neki slikari u gradu otvorili svoju umjetničku školu. »Narodna obrana« od 13. II 1911. god. objavljuje da Rudolf Valić od 15. II 1911. g. otvara u svojem ateljeu Kolodvorska cesta 13. Kiparsku i slikarsku školu, »kojoj je zadaća da mlade talentirane kipare i slikare podučiti modernoj umjetnosti«. Napominje, da će se učiti po živim modelima, a kada bude lijepo vrijeme da će se raditi u prirodi. Nije isključeno da su i drugi umjetnici koji su živjeli i radili u Osijeku, imali svoje slikarske škole ili barem tečajeve, kao u drugim gradovima. U to vrijeme u Osijeku je radilo 5—6 akademski obrazovanih slikara među kojima je bilo i nekoliko poznatijih.

Niti za vrijeme ratnog pustošenja od 1914. g. nije prestala likovna aktivnost u Osijeku. Ona je bila svakako slabija, ali je održana jedna vrlo značajna likovna izložba koju je organiziralo »Društvo hrvatskih umjetnika« iz Zagreba. Ova značajna likovna manifestacija, imala je, kako u predgovoru kataloga stoji, »karitativni« karakter za pomoć ranjenim sinovima našega naroda koji su došli iz rata osakaćeni i nemoćni te da im se na taj način kako-tako ublaže boli i pruži pomoć.« Po predgovoru izgleda da je ova izložba bila putujuća i da je prošla »diljem naše otadžbine« i na koncu stigla u Osijek. U predgovoru se ispričavaju što društvo nije češće izlagalo u Osijeku i navode »da je to rezultat slabe međusobne

veze Zagreba i Osijeka, što nije moglo biti iznimka ni kod likovne umjetnosti«. Dalje se navodi, da će ovom izložbom biti udareni temelji i bolje veze između Zagreba i Osijeka, te da te veze kasnije neće popustiti, te će Osijek kao drugi grad Hrvatske stupati uz bok Zagreba i u svojoj sredini stvoriti institucije koje će trajno omogućiti rad i procvat naše narodne kulture. To je tim opravdanije što su Slavonija i grad Osijek, dali našoj umjetnosti značajne likovne umjetnike te će na taj način tim svojim sinovima u svom centru dati dolično priznanje.

Izložba je otvorena 15. V 1916. g. a trajala do 2. VI 1916. god. Održana je u velikoj dvorani Županije. Pokrovitelj i organizatori izložbe su najznačajnije ličnosti Osijeka kao veliki župan Ivan Adamović-Čepinski, načelnik grada dr. Ante Pinterović i drugi. Na izložbi je sudjelovalo 17 umjetnika sa 123 rada.<sup>9</sup>

Bojničić Vjera	1. Selo u zagrebačkoj okolini, crtež,	otkupljeno	80 kr.
	2. Sa kolodvora u Rajhenburgu, crtež,	„	100 „
	3. Hrastovi, crtež,	„	100 „
	4. Vojnička kuhinja, crtež,	„	50 „
Car Dora	5. Iz Slunja, bakrorez,	„	30 „
	6. Most u Novom, bakrorez,		
	7. Intérieur, bakrorez,	„	50 „
Crnčić Cl. Menci	8. Lopar, crtež,		
	9. Sunčevi traci, ulje na platnu	„	700 „
	10. Motiv iz Bribira, crtež,	„	400 „
	11. Poslije zapada sunca, ulje na platnu	„	3500 „
	12. Bura, ulje na platnu,		
	13. Studija mora, ulje na platnu	„	500 „
	14. Šestinka, ulje na platnu		
	15. Jelačićev Trg, crtež,	„	150 „
	16. Pečenjari. crtež,		
	17. Na Matici ribarskog brodovlja »Nekton«, crtež		
	18. Portret, crtež,		
Csikos-Sessia Bela	19. Tabubu, ulje na platnu,		
	20. Detaljni nacrt za zastor novog osječkog kazališta, ulje na platnu,		
	21. Portret supruge, ulje na platnu,		
	22. Odmor, ulje na platnu,		
	23. Iz obitelji, ulje na platnu,		
	24. Studija, akt, ulje na platnu,	otkuplj.	600 „
Frangješ-Mihanović Robert	25. Bijeg u Egipat, bronza,		
	26. Ivan Zajc, statua, bronza,		
	27. Isus prijatelj malenih, bronza, reljef,		
	28. Orač, bronza, reljef,	„	400 „
	29. Straža, bronza, reljef,	„	250 „
	30. Kamena s ramena, statua, bronza,		
	31. Stidljivost, statua, bronza,	„	200 „

	32. Laesis et caesis, bronza, reljef	„	1100	„
	33. Vinogradari, bronza, reljef,	„	700	„
	34. Sokolaš, bronza, reljef	„	200	„
	35. Puran, statua, bronza,	„	550	„
	36. Sve za vjeru i za domovinu, cink, reljef			
Iveković Oton	37. Peto c. i k. vojno zapovjedništvo poslije IV. bitke na Soči, crtež			
Jurkić Gabrijel	38. Bosanska visoravan u cvatu, ulje na platnu			
	39. Kuda, ulje na platnu,			
	40. Orači, pastel,	„	250	„
	41. Čempresi, pastel,			
	42. Ožujak, pastel,	„	300	„
	43. Portretni crtež, tuš,			
	44. Kupreska krajina, tuš,	„	250	„
Kovačević Ferdo	45. Oblačno jutro, ulje na platnu,	„	1000	„
	46. Na starom savskom rukavu, ulje na platnu,	„	400	„
	47. Vrbe u zimi, ulje na platnu,	„	400	„
	48. Motiv sa Save, ulje na platnu,	„	300	„
	49. Proljetna voda, ulje na platnu,	„	350	„
Krušlin Mihovil	50. Autoportret, ulje na platnu,			
	51. Jugovina, ulje na platnu,			
	52. Zima, ulje na platnu,	„	300	„
	53. Grad Lukavac u Turopolju, akvarel,	„	200	„
	54. Na Sutli, ulje na platnu,			
	55. Bara, akvarel,			
	56. U zimi, pastel, papir,	„	150	„
	57. Šuma, ulje na platnu,			
	58. Motiv iz Turopolja, ulje na platnu	„	350	„
	59. Zima u Turopolju, ulje na platnu,			
	60. Uz potok, akvarel,			
	61. Zimski dan, ulje na platnu,			
	62. Proljetne vode, ulje na platnu,			
	63. Selo u Turopolju, ulje na platnu,			
Orešković Ivka	64. Portret B. K., ulje na platnu,			
	65. Sa otoka Mljeta, bakrorez,	„	30	„
	66. Pantovčak, bakrorez,	„	20	„
Rojc-Šenoa Nasta	67. Jugovina, ulje na platnu,			
	68. Brandy, ulje na platnu,	„	500	„
	96. Portret J. J. Strossmayera iz 1870. g.			
	70. Poplava, ulje na platnu,	„	200	„
Sarkotić Maca	71. Studija, ulje na platnu,	„	100	„
	72. Portret djeteta, rouge,			
	73. Portret M. S., ulje na platnu,			
	74. Portret, rouge,			

	75. Skica, akvarel,		
	76. Karneval, crtež	„	20 „
Šenoa Branko	77. Stari Grič, bakropis,	„	250 „
	78. Novoveška vrata, bakropis,		
	79. Sveta Marija na Dolcu, bakropis,		
	80. Bakačeva vrata, bakropis,		
	81. Bakačeva kula, bakropis,		
	82. Kaptolska vijećnica, bakropis,		
	83. Zeleni brijeg, bakropis,		
	84. Nadbiskupski vrt, bakropis,		
	85. Iz Vlačke ulice, bakropis,		
	86. Sa sela, monotipia,	„	80 „
	87. Sirocco, monotipia,	„	80 „
	88. Unutrašnjost stolne crkve u Zagrebu ulje na platnu	„	800 „
	89. Iz ateljea, ulje na platnu,		
	90. Česma, ulje na platnu	„	300 „
	91. Mlinovi na Kupi, ulje na platnu,		
Tišov Ivan	92. Na zdencu, ulje na platnu,	„	500 „
	93. Pod javorom, ulje na platnu,	„	3500 „
Valdec Rudolf	94. Osnova za spomenik J. J. Strossma- yeru u Osijeku, gips,		
	95. Portret J. J. Strossmayera iz 1900. g. bronz,		
	96. Portret J. J. Strossmayera iz 1870. g. bronz,		
	97. Portret J. J. Strossmayera, reljef, bronz,		
	98. Narod za svoje ranjenike i nemoćnike, plaketa,		
	99. Narod za svoje ranjenike i nemoćnike, plaketa,		
	100. Vitrina sa 9 plaketa,		
	101. Narod za svoje nemoćnike, bronz, plaketa, otkupljeno za		3500 kr.
	102. Dositej Obradović, statueta, bronz,		
	103. Portret obitelji M., bronz, reljef,		
	104. Posmrtna maska, J. J. Strossmayera, bronz,		
Vanka Maksimilijan	105. Portret Maje Strozzi, ulje na platnu,		
	106. Bistrički fragment, ulje na platnu,		
	107. Autoportret, ulje na platnu,		
	108. Portret I. B., ulje na platnu,		
	109. Vinski vrh, akvarel,		
	110. Stari krovovi, akvarel,		
	111. Motiv iz zagrebačke okolice, pastel,	„	150 „
	112. Motiv iz zagrebačke okolice, pastel,	„	250 „

	113. Studija, rouge,	„	250	„
	114. Studija, rouge,	„	250	„
Virand	115. Majka svom djetetu o začaranoj			
Crnčić-Lina	kraljici, akvarel,	„	130	„
	116. — 123. Majka svom djetetu			
	o začaranoj kraljici, akvarel,	„	500	„

Umjetnine su u Osijek prispjele 5. V 1916. g., a izložbu je u ime organizatora postavio Rudolf Valdec. Mnoge ustanove i pojedinci iz Osijeka i okolice pomogli su doprinosima održavanje izložbe, a željeznica je dala besplatan prevoz. Izložba je bila dobro posjećena, posjetilo ju je preko 3000 osoba ili 10 posto tadašnjeg stanovništva grada. Dosta dobar posjet bio je iz bliže i dalje okolice grada. Posjet bi bio daleko veći da odbor izložbe nije gledao na ekonomsku korist i da je nije namijenio samo visokim i imućnim krugovima, te visokim ulaznicama onemogućio pristup širokim slojevima stanovništva, obrtnicima i radnicima. Štampa je dala široki publicitet izložbi, a osječki slikar Guido Jeny održao je o njoj dva predavanja.

Ova izložba je radi postave i organizacije izazvala dosta široku polemiku kako u Osijeku tako i izvan njega, što su jedva dočekali strani elementi. Ovoj polemici pridonio je i Iso Kršnjavi, koji je u »Die Drau«<sup>19</sup> dao osvrt u kojem je iznio, da ova izložba daje nepotpuno i nekompletno likovno stvaranje Hrvatske i da je kvalitet djela vrlo različit. Prigovarao je organizatorima što su ovu izložbu organizirali na brzinu, dali joj veliki publicitet i pozvali na nju mnoge strance s namjerom da pokažu reprezentativnu hrvatsku mjetnost, što ona na koncu nije bila u potpunosti. Ove nedostatke iskoristili su strani elementi te su izložbu napali govoreći da je mlada, da nije originalna, da nije iskristalizirana itd. što nije bilo tačno. Prigovarali su organizatorima i neki osječki likovni umjetnici i to stoga što nisu bili pozvani na sudjelovanje a ipak je kvalitet nekih izlagača bio slabiji od njihova rada.

Otkup je bio iznad svakog očekivanja dobar. Prodano je oko 70 umjetnina za 25.460.— kruna. Ovo nas ne treba čuditi kada znamo da su organizatori izložbe a i prodaje umjetnina bili najistaknutiji službeni predstavnici vlasti. Radi toga na ovoj izložbi kupci su bile pretežno ustanove, privredne organizacije, službeni predstavnici vlasti itd. Grad Osijek otkupio je »Stražu« od Frangeša, »Grad Lukavec« i »Zimu« od Krušlina, »Savski rukav« od Kovačevića, »Brandy« od Naste Rojc, »Iz Slunja« od Dore Car, »Karneval« od Mace Sarkotić, »Plaketu« od Valdeca, dva pastela od Vanke, jedan akvarel od Line Crnčić-Virand. Hrvatska zemaljska banka otkupila je »Poslije zalaza sunca« od Crnčića, Adam Reisner »Studiju mora« od Crnčića, Ivan Adamović »Stidljivost« od Frangeša, »U zimi« i »Turopolje« od Krušlina, »Monotip« i »Sirocco« od Šenoe. Grof Marko Pejačević otkupio je »Intérieur« od Dore Car i »Poplava« od Naste Rojc, Šećerana je otkupila »Pod javorom« od Tišova, Ivan Drašković »Motiv iz Bribira« od Crnčića, Prva hrvatska štedionica »Orači« od Jurkića. Ugarska vlada otkupila je »Stari Zagreb« od Crnčića, »Orač« i »Sokolaš« od Frangeša, »Kupreška krajina« od Jurkića, »Album Zagreba« od Šenoe, »Studiju« od Vanke, i jedan akvarel od Line Crnčić-Virand. Mirko Hermann otkupio je »Jona« i »Laesis et caesis« od Frangeša, jedan akvarel

od Line Crnčić-Virand, dr. Petrović »Jelačićev Trg« od Cl. Crnčića, dr. Rikard Kraus »Oblačno jutro« od Kovačevića, Hugo Weiss »Motiv sa Save« od Kovačevića, dr. Rakos Racz »Proljetne vode« od Kovačevića, dr. David »Purana« od Frangeša, ing. Sikori »Mljet« i »Pantovšćak« od Ivke Orešković, dr. Spitalski iz Beča »Na zdencu« od Tišova, »Enterijer Stolne crkve« od Šenoe, dr. Hugo Dajč iz Slatine »Ožujak« od Jurkića, »Sa sela« od Šenoe, dva akvarela od Line Crnčić-Virand. Dalje su otkupili Louis Kraus iz Sarajeva »Akt« od Csikosa, Josip Govorković dva pastela od Vanke, Šandor Sorger »Studiju« od Vanke, dok su ostale umjetnine otkupili Gutmann iz Belišća, općina Marijanci, općina Indija, Radoslav Bačić, dr. Kaiser itd.

Interesantno je napomenuti da je prilikom ove izložbe dogovorena izrada spomenika J. J. Strossmayeru koja je povjerena Rudolfu Valdecu a on je načinio maketu spomenika koja je bila na izložbi postavljena. Do realizacije spomenika nije došlo, izgleda radi sve većih ratnih teškoća.

Poslije ove izložbe tokom rata likovni život Osijeka ne bilježi nikakvu značajniju manifestaciju.

Poslije završetka rata ponovo jača likovni život Osijeka u kojem tada žive i rade mladi likovni umjetnici koji ovom gradu daju novi polet. U gradu tada rade Dobrović, Konjović, Filakovac, Milunović, Rački itd. i priređuju vrlo često dobre likovne izložbe.

Ovaj kratki prikaz likovnog stvaranja u Osijeku na početku XX stoljeća ima informativni karakter i nema namjeru ulaziti u objašnjavanja i analiziranja ni likovnog stvaranja pojedinaca ni pojedinih grupa.

Donosimo ovdje popis umjetničkih radova članova »Društva hrvatskih umjetnika« u Zagrebu i »Kluba hrvatskih književnika u Osijeku« nastalih početkom XX stoljeća, a sada su vlasništvo Galerije slika u Osijeku.

B a b i ć L j u b o  
Jastrebarsko 1890. g.

1. Cvijeće  
sign. Lj. B.  
ulje na platnu, vel. 765 x 590 mm  
inv. broj — 459

B e c i ć V l a d i m i r  
Slavonski Brod 1886 — Zagreb 1954.

2. Ženski akt pred ogledalom  
sign. Vl. Becić 906  
ulje, ljepenka, vel. 760 x 520 mm  
inv. broj — 132
3. Poprsje muškog akta  
sign. Vlad. Becić, 1907  
ulje na platnu, vel. 550 x 460 mm  
inv. broj — 297
4. Portret profesora Hladnika  
sign. Becić 1912  
ulje na platnu, vel. 700 x 590 mm  
inv. broj — 36
3. Orač  
sign. V. Becić 920  
ulje na platnu, vel. 800 x 1100 mm  
inv. broj — 203

6. Portret Rudolfa Normanna  
sign. Becić 1910  
ulje na platnu, vel. 1500 x 1000 mm  
inv. broj — T - 20
7. Dama u vrtnom naslonjaču  
sign. Vladimir Becić 920  
akvarel, papir, vel. 590 x 910 mm  
inv. broj — 473
8. Vojnici u borbi  
sign. V. Betzich 1919  
akvarel sa ugljenom, papir, vel. 670 x 370 mm  
inv. broj — 487
9. Vojnici u borbi  
sign. V. Betzich 1917  
akvarel sa ugljenom, papir, vel. 670 x 420 mm  
inv. broj — 488
10. Ranjenici  
sign. Vladimir Betzich 1917  
akvarel sa ugljenom, papir, vel. 600 x 970 mm  
inv. broj — 489
11. Majka s djetetom  
sign. Vlad. Becić 923  
akvarel, papir, vel. 500 x 350 mm  
inv. broj — 494

Bukovac Vlaho  
Cavtat 1855 — Prag 1922 g.

12. Portret bana Teodora Pejačevića  
sign. Vlaho Bukovac, Zagreb 1903  
ulje na platnu, vel. 1200 x 820 mm  
inv. broj — 382
13. Studija klečećeg muškog akta  
sing. Vlaho Bukovac, Zagreb 1896  
ulje na platnu, vel. 380 x 370 mm  
inv. broj — 247

Bužan Joso  
Sisak 1873 — Zagreb 1936 g.

14. Portret Luje Varge - Bjelovarca  
sign. Joso Bužan 1910  
ulje na platnu, vel. 400 x 345 mm  
inv. broj 266
15. Portret djevojčice sa ružama u ruci  
sign. Joso Bužan 1909  
ulje na platnu, vel. 790 x 520 mm  
inv. broj — T - 31
16. Portret Rudolfa Normanna  
sign. Joso Bužan 1910  
ulje na platnu, vel. 1500 x 1000 mm  
inv. broj — T - 19

Crnčić Cl. Menci  
Bruck na Muri 1865 g. — Zagreb 1930. g.

17. Bura na moru  
sign. Menci Cl. Crnčić  
ulje na platnu, vel. 1480 x 2290 mm  
inv. broj — 420
18. Lom valova o stijene  
sign. Menci Cl. Crnčić 1906  
ulje na platnu, vel. 1160 x 2060 mm  
inv. broj — 419

19. Pogled s Plasa  
sign. M. C. Crnčić 1909  
ulje na platnu, vel. 690 x 1050 mm  
inv. broj — 215
20. Bura na moru  
sign. M. Crnčić  
ulje na platnu, kaširano na ljepenuku  
vel. 3650 x 540 mm  
inv. broj — 289
21. More  
sign. M. C. Crnčić 1905  
ulje na platnu, vel. 1260 x 2140 mm  
inv. broj — T-52
22. Motiv s tržnice na Dolcu — Zagreb Dolac  
sign. Menci Cl. Crnčić N 4 »Dolac«  
bakrorez u boji, papir, vel. 495 x 385 mm  
inv. broj — 207
23. Motiv sa tržnice na Kaptolu  
sign. M. Cl. Crnčić N5 »Kapitol«  
bakrorez u boji, papir, vel. 495 x 385 mm  
inv. broj — 208
24. Drvari u Splitu  
sign. Menci Cl. Crnčić  
bakrotisak, papir, vel. 385 x 500 mm  
inv. broj — 211

Crnčić - Virand Lina  
Zagreb 1879 — Zagreb 1950

25. Zagreb u snijegu  
sign. L. Crnčić - Virand  
ulje na platnu, vel. 610 x 530 mm  
inv. broj — 342

Csikos - Sessia Bela  
Osijek 1864 — Zagreb 1931. g.

26. Dva graničara  
sign. Csikos Sessia 1906  
ulje na platnu, vel. 2160 x 1120 mm  
inv. broj — 418
27. Plase u Hrvatskom primorju  
sign. Csikos Sessia Plase MCM III.  
ulje na platnu, vel. 500 x 760 mm  
inv. broj — 118
28. Portret Mirka Hermanna  
sign. B. Csikos - Sessia  
ulje na platnu, vel. 640 x 500 mm  
inv. broj 347
29. Sanjarenje  
sign. B. Csikos — 1903  
ulje na platnu, vel. 670 x 920 mm  
inv. broj — 174

Dinčić Meneghelo — Virgil  
Split 1876 god.

30. Golgota  
sign. V. Meneghelo Dinčić  
ulje na platnu, vel. 700 x 890 mm  
inv. broj — 133



F r a n g e š - M i h a n o v i ć R o b e r t  
Sremska Mitrovica 1872. g. — Zagreb 1940. g.

31. Glava starca 1914  
sign. nema  
patinirani gips, vis. 380 mm  
inv. broj — 5
32. Glava Rimljanina — 1914  
sign. nema  
patinirani gips, vis. 640 mm  
inv. broj — 7
33. Konj u stavu mirovanja  
sign. nema  
patinirani gips, vis. 375 mm  
inv. broj 17
34. Prelja 1918  
sign. nema  
gips, vis. 550 mm  
inv. broj — 21
35. Portret Jozefine Mihanović  
sign. Frangeš 1894  
patinirani gips, vis. 520 mm  
inv. broj — 54

I v e k o v i ć O t o n  
Klanjec 1869 — Zagreb 1936. g.

36. Krava u štali  
sign. O. I.  
ulje na platnu, vel. 575 x 445 mm  
inv. broj — 307
37. Djed pri odru unuka  
sign. O. Iveković 1900  
ulje na platnu, vel. 800 x 660 mm  
inv. broj — 167

J e n y G u i d o  
Pakrac 1875 — Opatija 1952.

38. Gorski kraj  
sign. Guido Jeny  
ulje na platnu, vel. 480 x 630 mm  
inv. broj — 344
39. Osječka zimska luka u snijegu  
sign. Guido Jeny 1909  
ulje na platnu, vel. 855 x 1100 mm  
inv. broj — 181
40. Motiv iz Zvornika  
sign. G. Jeny, Zvornik 1923.  
olovka, papir, vel. 210 x 300 mm  
inv. broj — 268

K o v a č e v i ć F e r d o  
Zagreb 1870 — Zagreb 1927

41. Mlin na potoku  
sign. F. Kovačević 916  
ulje na platnu, vel. 400 x 580 mm  
inv. broj — 306
42. Stare vrbe  
sign. F. Kovačević  
ulje na platnu, vel. 500 x 330 mm  
inv. broj — 292

43. Vrbik na Savi  
sign. F. Kovačević 1905  
ulje na platnu, vel. 1110 x 770 mm  
inv. broj — 202
44. Čistina s drvećem  
sgn. F. Kovačević 1900  
ulje na platnu, vel. 450 x 650 mm  
inv. broj — 63

K r i z m a n T o m i s l a v  
Orlovac 1882 — Zagreb 1955

45. Plesačica sa gitarom  
sign. T. K.  
ulje na platnu, vel. 1770 x 950 mm  
inv. broj — 415
46. Obradivanje zemlje u Primorju  
sign. Tomislav Krizman 1916. g.  
ulje na platnu, vel. 1010 x 1200 mm  
inv. broj — 182
47. Pred Budvom  
sign. Tomislav Krizman  
ulje na platnu, vel. 690 x 975 mm  
inv. broj — 92
48. Ulica u Ohridu  
sign. Tomislav Krizman 926  
bakropis, papir, vel. 680 x 760 mm  
inv. broj — 347
49. Motiv iz Ohrida  
sign. Tomislav Krizman 917  
litografija u boji, papir, vel. 590 x 680 mm  
inv. broj — 352
50. Ulica u gradu  
sign. Tomislav Krizman 917  
bakropis, papir, vel. 575 x 570 mm  
inv. broj — 358
51. Opančari  
sign. Tomislav Krizman 07  
bakropis, papir, vel. 425 x 530 mm  
inv. broj — 396
52. Hvarska luka u noći  
sign. Tomislav Krizman  
bakropis iz albuma, papir, vel. 490 x 390 mm  
inv. broj — 397
53. Ulica u Ohridu  
sign. Tomislav Krizman 926  
bakropis, papir, vel. 630 x 420 mm  
inv. broj — 398

K r š n j a v i I z i d o r  
Našice 1845. .g. — Zagreb 1927. g.

54. Portret Julija Pfeifera  
sign. Kršnjavi 1925  
ulje na platnu, vel. 735 x 530 mm  
inv. broj — 367
55. Voće  
sign. Kršnjavi 1922  
ulje na platnu, kaširano na ljepenki  
vel. 390 x 500 mm  
inv. broj — 252

## Krušlin Mihovil

Ključ 1882 — Zagreb 1962. g.

56. Zima — 1915  
sign. M. Krušlin  
ulje na platnu, vel. 400 x 555 mm  
inv. broj — 340
57. Mostić između Opatnice i Grede  
sign. M. Krušlin  
ulje na platnu, vel. 550 x 690 mm  
inv. broj — 106
58. Grad Lukavec u Turopolju — 1915  
sign. Mihovil Krušlin  
akvarel, papir, vel. 250 x 345 mm  
inv. broj — 495

## Mašić Nikola

Otočac 1852 — Zagreb 1902

59. Muslimansko selo u Bosni  
sign. nema  
ulje na platnu, vel. 205 x 240 mm  
inv. broj — 235

## Medović Celestin

Kuna 1857 — Sarajevo 1919. g.

60. Groblje u Kuni  
sign. pozadi slike — CM Medović pix 1907  
ulje na platnu, vel. 770 x 1100 mm  
inv. broj — 218

## Melkus Dragan

Zagreb 1864 — Osijek 1917 g.

61. Seoska kućica kraj puta i vode  
sign. Melkus  
ulje na platnu, vel. 1310 x 1500 mm  
inv. broj — 405

## Meštrović Ivan

Vrpolje 1883 — Indiana 1962 USA

62. Portret Hilde Pilpel, rođ. Justus  
sign. nema  
kararski mramor, vis. 520 mm  
inv. broj — 35

## Rački Mirko

Novi Marof 1879 —

63. Savica Gorenjska  
sign. M. Rački  
ulje na platnu, vel. 790 x 1000 mm  
inv. broj — 150

## Renarić Dragan

Dugo selo 1872. g. — Koprivnica 1935. g.

64. Mlin u Crkvarima  
sign. Drago Renarić  
akvarel, papir, vel. 360 x 545 mm  
inv. broj — 481
65. Kameni križ kraj osječke Tvrđe  
sign. Drago Renarić  
akvarel, papir, vel. 570 x 410 mm  
inv. broj — 490
66. Motiv iz Travnika  
sign. Drago Renarić  
bakrorez, papir, vel. 230 x 170 mm  
inv. broj — 276

Rojc Nasta  
Bjelovar 1883 —

67. Portret Pejačevića  
sgn. N. R.  
ulje na platnu, vel. 1200 x 790 mm  
inv. broj — 384
68. Bijeli pas  
sign. N. Rojc  
ulje na platnu, vel. 720 x 525 mm  
inv. broj — 351
69. Žute ruže u tamnoplavoj vazi  
sign. N. R.  
ulje na platnu, vel. 440 x 355 mm  
inv. broj — 246

Šenoa Branko  
Zagreb 1879 —A 1939

70. Seljačka trojka pred kompom  
sign. B. Š. 1904  
ulje na platnu, vel. 280 x 460 mm  
inv. broj — 299
71. Harmica u snijegu  
sign. Harmica 1850 B. Šenoa 1917  
ulje na platnu, vel. 520 x 630 mm  
inv. broj — 323
72. Potok sa vrbama  
sign. Šenoa 910  
akvarel, papir, vel. 680 x 1000 mm  
inv. broj — 471
73. Osijek — Svodovi u Tvrđi  
sing. B. Šenoa 920 br. 16  
bakrotisak, papir, vel. 292 x 213 mm  
inv. broj — 221
74. Osijek — Zimska luka  
sign. B. Šenoa  
bakrotisak, papir, vel. 220 x 324 mm  
inv. broj — 222
75. Osijek — pogled na osječku Tvrđu s baranjske strane  
sign. B. Šenoa 920  
bakrotisak, papir, vel. 220 x 342 mm  
inv. broj — 223
76. Osijek — pogled na Donji grad s baranjske strane  
sign. B. Šenoa 920  
bakrotisak, papir, vel. 220 x 342 mm  
inv. broj — 224
77. Osijek, Vodena vrata  
sgn. B. Šenoa 920  
bakrotisak, papir, vel. 325 x 220 mm  
inv. broj — 225
78. Osijek, motiv sa trga u Tvrđi  
sign. B. Šenoa  
bakrotisak, papir, vel. 324 x 220 mm  
inv. broj — 226
79. Osijek, pogled na Vladičinu ulicu u D. gradu  
sign. B. Šenoa  
bakrotisak, papir, vel. 242 x 273 mm  
inv. broj — 227
80. Osijek, Tvrđa, spomenik i bivša Glavna straža  
sign. B. Šenoa  
bakrotisak, papir, vel. 310 x 213 mm  
inv. broj — 228

81. Osijek, Kalvarija u Donjem gradu  
sign. B. Šenoa  
bakrotisak, papir, vel. 270 x 290 mm  
inv. broj — 229
82. Osijek, Županijska zgrada i crkva u G. g. 1920. g.  
sign. nema  
bakrorez, papir, vel. 255 x 215 mm  
inv. broj — 231
83. Osijek, pogled na Gornji grad sa Drave  
sign. B. Šenoa 921  
bakrorez, papir, vel. 200 x 304 mm  
inv. broj — 223  
(brojevi 73 — 83 sačinjavaju »Album Osijeka«)

Tišov Ivan

Viškovci 1870 — Zagreb 1924

84. Studija ciganke  
sign. Tišov  
ulje na platnu, vel. 480 x 335 mm  
inv. broj — 253

Valdec Rudolf

Krapina 1872 — Zagreb 1929

85. Portret Weissmayera  
sign. nema  
kararski mramor, vis. 530 mm  
inv. broj — 27
86. Portret J. J. Strossmayera  
sign. nema  
bronzna na postolju od mramora, vis 400 mm  
inv. broj — 39
87. J. J. Strossmayer, mala figura  
sing. nema  
bronzna, vis. 750 mm
88. Portret Aleksandra Karadorđevića  
sign. R. Valdec  
bronzna, vis. 590 mm  
inv. broj — 44

Valić Rudolf

89. Portret iz porodice Arminski  
sign. R. Valić  
ulje na platnu, vel. 1060 x 700 mm  
inv. broj — 220
90. Motiv s Tržnice  
sign. R. Valić  
ulje na platnu, vel. 740 x 635 mm  
inv. broj — 136
91. U borbi protiv Turaka  
sign. R. Valić (ćirilicom)  
bakrorez, papir, vel. 302 x 232 mm  
inv. broj — 238

Vanka Maksimilijan

Zagreb 1889 — SAD 1963.

92. Stari pastir  
sign. nema  
ulje na platnu, vel. 1345 x 855 mm  
inv. broj — 449

93. Starica sa papigom  
sign. M. Vanka  
akvarel, papir, vel. 100 x 650 mm  
inv. broj — 472
94. Ženski akt na divanu  
sign. M. Vanka  
pastel, papir, vel. 595 x 770 mm  
inv. broj — 522
95. Portret bana Mihalovića  
sign. Vanka 1924  
ulje na platnu, vel. 1405 x 1145 mm  
inv. broj — 564

Vidović Emanuel  
Split 1872 — Split 1953

96. Luka u magli  
sign. Vidović  
ulje na platnu, vel. 450 x 800 mm  
inv. broj — 122
97. Ribarska lađa  
sign. E. Vidović  
uljena platnu, vel. 460 x 980 mm  
inv. broj — 140
98. Kuće u magli — 1922  
sign. E. Vidović  
ulje na platnu, vel. 940 x 1480 mm  
inv. broj — 395

#### BILJEŠKE

- <sup>1</sup> Katalog izložbe Hrvatskog društva umjetnosti, Osijek, 1906
- <sup>2</sup> Narodna obrana, Osijek, 6. XII 1906; 1. I 1907.
- <sup>3</sup> Nar. obr. Osijek, 11. XII 1906; 14. XII 1906; 15. XII 1906; Vjesnik županije virovitičke, Osijek, 1906 br. 24, str. 239
- <sup>4</sup> Nar. obr. Osijek, XII 1906.
- <sup>5</sup> Nar. obr. 1. I 1907.
- <sup>6</sup> Nar. obr. Osijek, 28. XII 1910., br. 294 str. 1
- <sup>7</sup> Nar. obr. Osijek, 15. IV 1910., br. 85, str. 3; 23. IV 1910., br. 91, str. 3; 29. IV 1910., br. 97, str. 3.
- <sup>8</sup> Nar. obr. Osijek, 29. XI 1911., br. 272, str. 3; 4. XII 1911., br. 276, str. 3; 5. XII 1911., br. 277, str. 3; 13. XII 1911., br. 282, str. 1; Vjesnik županije virovitičke, Osijek, 1911., br. 23, str. 223.
- <sup>9</sup> Izložba hrvatskih umjetnika u Osijeku, 1916.
- <sup>10</sup> »Die Drau«, 7. VI 1916., br. 131; Nar. obr. 10. VI 1916., br. 133, str. 7 i 8.

#### RÉSUMÉ

##### LES EXPOSITIONS DE PEINTURE À OSIJEK AU DÉBUT DU XX<sup>e</sup> SIÈCLE

Dans la seconde moitié du XIX et au début du XX<sup>e</sup> siècle Osijek devient une des villes les plus importantes du royaume de la Croatie-Slavonie-Dalmatie d'alors. Son industrie assez grande et un commerce bien développé avaient été fondés pour la plupart par un capital étranger. Des étrangers, spécialement des Allemands, colonisés ici au cours des siècles par l'Autriche faisaient une assez grande partie des habitants

de la ville et ils avaient donné leur empreinte au développement ultérieur de la ville. La classe bourgeoise enrichie par la prospérité du commerce et de l'industrie s'intéressait à l'art et faisait venir dans la ville des peintres étrangers.

Dans les premières années du XXe siècle un fort mouvement national se fait sentir dont le but était la lutte contre les influences étrangères et pour l'affermissement du caractère national dans la vie publique. Le réveil de l'idée nationale parmi les habitants d'Osijek a de beaucoup aidé la création de l'art pictural national. On commence à soutenir les peintres indigènes qui ne sont point plus faibles que les étrangers, mais au contraire souvent bien plus forts. Dans le but de faire connaître aux habitants d'Osijek l'art pictural national contemporain et de contribuer au développement de l'idée nationale, la »Société d'art croate« de Zagreb organisa sur l'invitation d'un groupe de citoyens d'Osijek une exposition des peintures de ses membres. On donna à l'exposition un caractère complètement national dans le désir d'éveiller l'intérêt pour l'art croate et pour présenter aux étrangers d'ici l'art du peuple parmi lequel ils vivaient. L'exposition dura du 5 décembre 1906 jusqu'au 1er janvier 1907. Les exposants étaient: Robert Auer, Josip Bauer, Joso Bužan, Menci Cl. Crnčić, Bela Csikos, Paula Dvoržak, Robert Frangeš-Mihanović, Oton Iveković, Ferdo Kovačević, Celestin Medović, Virgil Meneghelo Dinčić, Vlatko Muha, Zora Preradović, Mirko Rački, Jelka Strupi, Branko Šenoa, Ivan Tišov et Rudolf Valdec, en tout 19 exposants avec 68 tableaux.

La »Société d'art croate« apparaît de nouveaux à Osijek après 10 ans en 1916 avec une exposition collective à laquelle participent 17 membres avec 123 travaux. Parmi eux il faut mentionner quelques nouveaux noms comme Mihovil Krušlin, Gabrijel Jurkić, Maksimilijan Vanka, Nasta Rojc, Vjera Bojničić. Cette exposition avait le même caractère que celle de l'an 1906.

Une autre exposition très importante à laquelle ont participé les peintres de Zagreb, d'Osijek et d'autres villes de la Croatie a eu lieu en 1911. Elle représentait presque tout l'art pictural de la Croatie-Slavonie-Dalmatie et avait été organisée avec le concours du Salon Ulrich de Zagreb et de Radoslav Bačić, libraire d'Osijek. Son caractère était plutôt commercial. Dans cette exposition apparaissent à côté des noms déjà connus Ljubo Babić, Vladimir Becić, J. Benković, Dušan Kokotović, Tomislav Krizman, Emanuel Vidović et quelques autres, puis Dragan Melkus et Guido Jeny d'Osijek, et Rudolf Marshall de Vienne comme hôte, en tout 27 peintres avec 120 travaux.

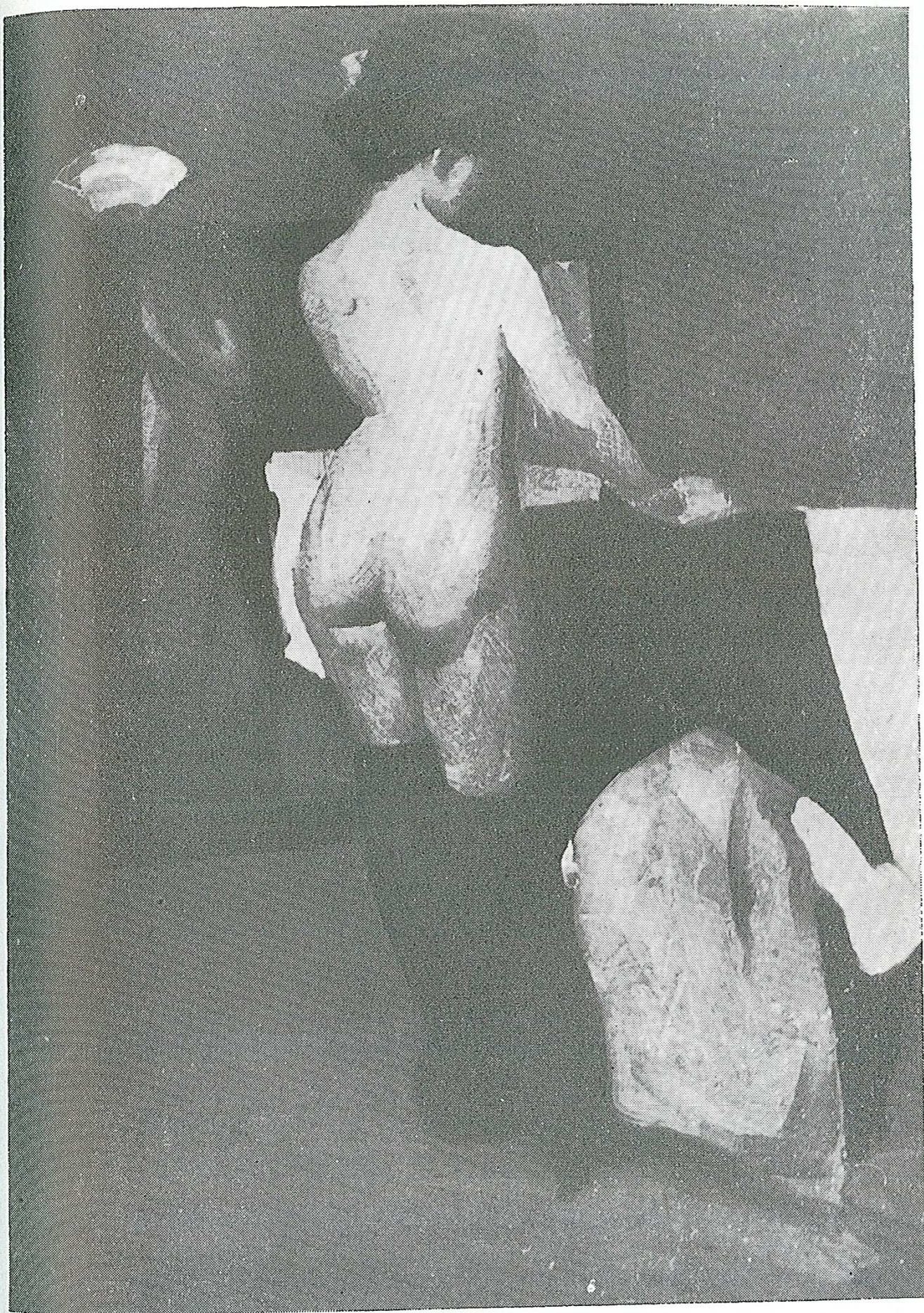
Parmi les plus importantes expositions collectives de cette époque il faut mentionner celle que le »Club des écrivains croates à Osijek« a organisé du 25 décembre 1910 jusqu'au 11 janvier 1911 et où 9 peintres: Vladimir Becić, Iso Jung, Stjepan Kovačević, Pero Mur, Dragan Melkus, Marko Peroš, Dragan Renarić, Rudolf Valić et Ludviga Valić ont exposé 59 tableaux.

Outre les expositions collectives assez nombreuses souvent des expositions individuelles ont eu lieu. Beaucoup de peintres de la Croatie et de la Slavonie, mais aussi de l'Autriche, en particulier de Vienne, venaient à Osijek pour exposer leurs oeuvres. Parmi eux les plus connus étaient Crnčić et Krizman. Les journaux locaux accompagnaient toutes les expositions de commentaires et de descriptions en détail et contribuaient à la popularisation de l'art national. Ils donnaient régulièrement le nombre des visiteurs, les noms des acheteurs et des pièces vendues. Une grande partie des tableaux vendus aux expositions d'Osijek se trouvent maintenant dans la Galerie de peinture à Osijek comme on le peut voir d'après la liste des noms des peintres et des tableaux à la fin de cet article. Le petit nombre de reproductions ne peut donner qu'une faible idée de la beauté de ces tableaux.

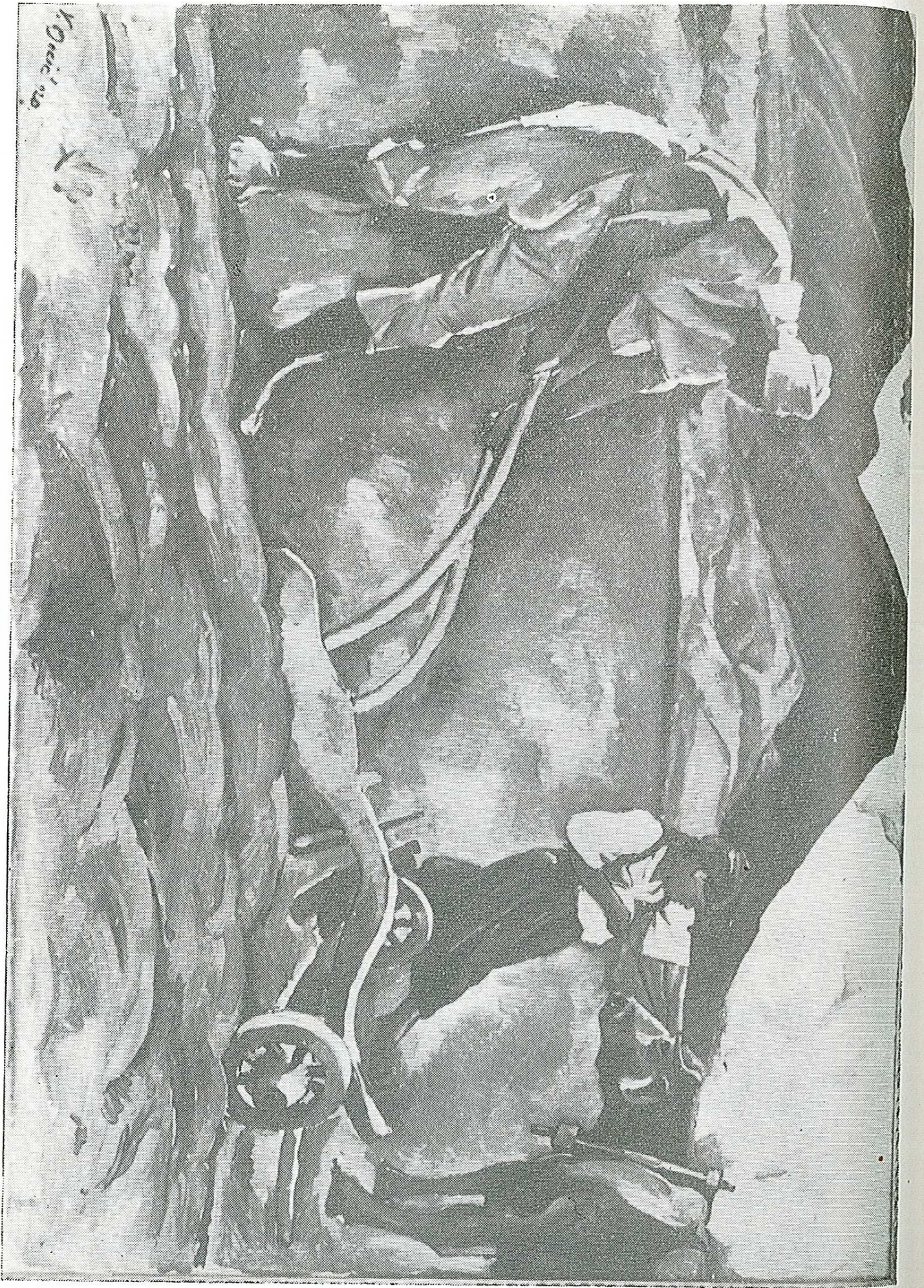


Sl. 1. Babić Ljubo, Cvijeće





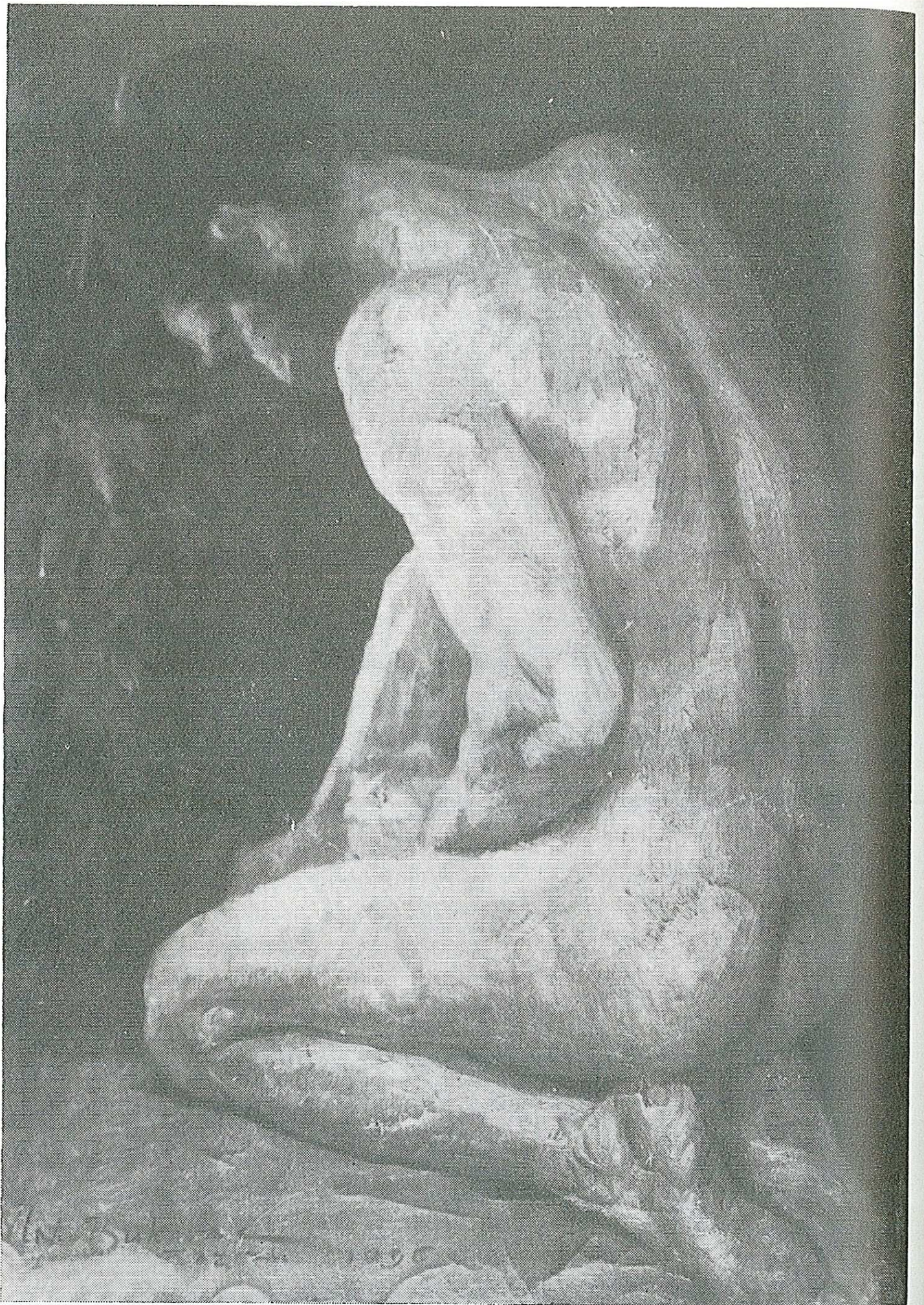
Sl. 2. Bečić Vladimir, Ženski akt pred ogledalom



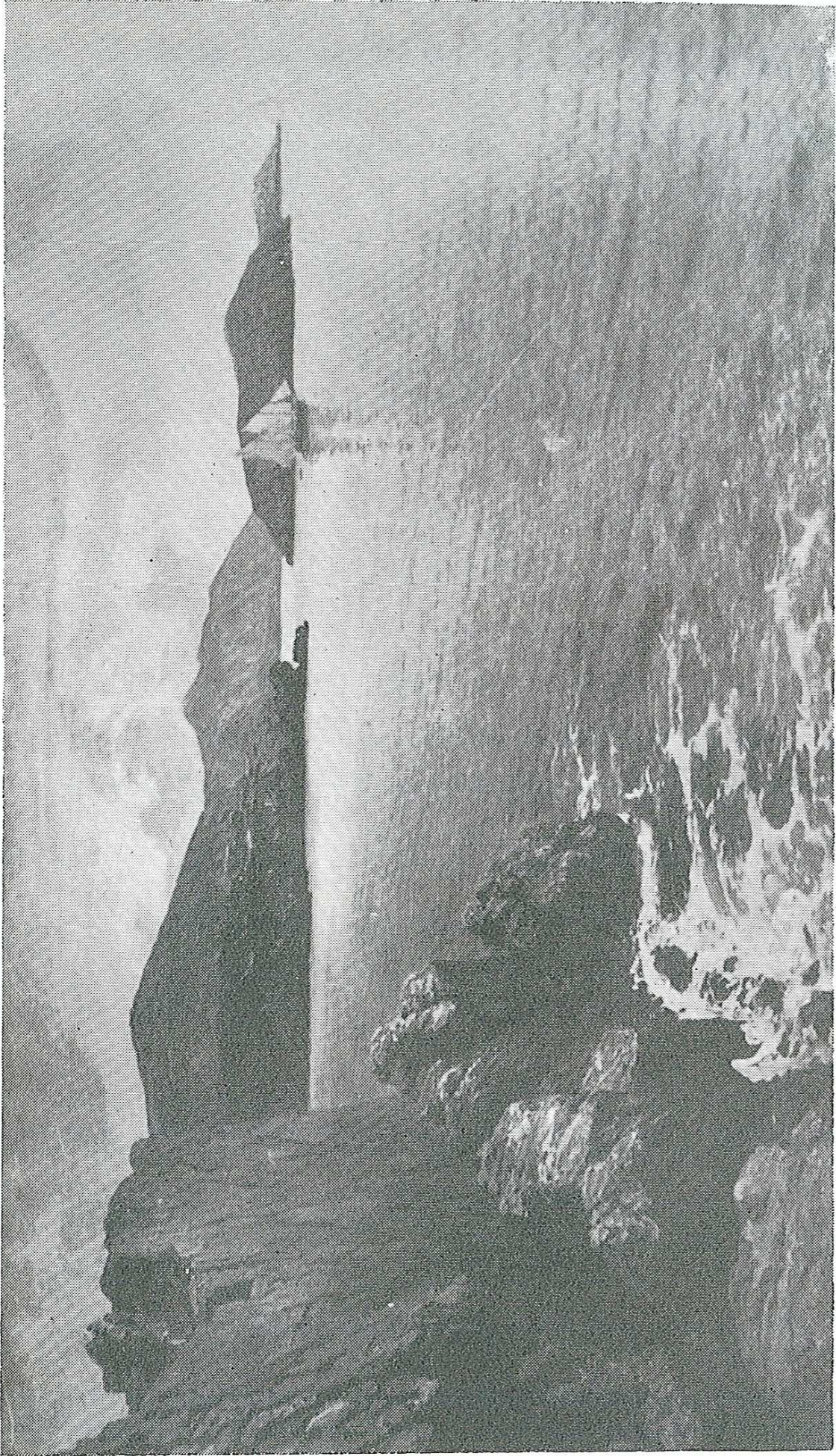
Sl. 3. Becić Vladimir, Orač



Sl. 4. Bukovac Vlaho, Portret Teodora Pejačevića



Sl. 5. Bukovac Vlaho, Studija klečećeg muškog akta



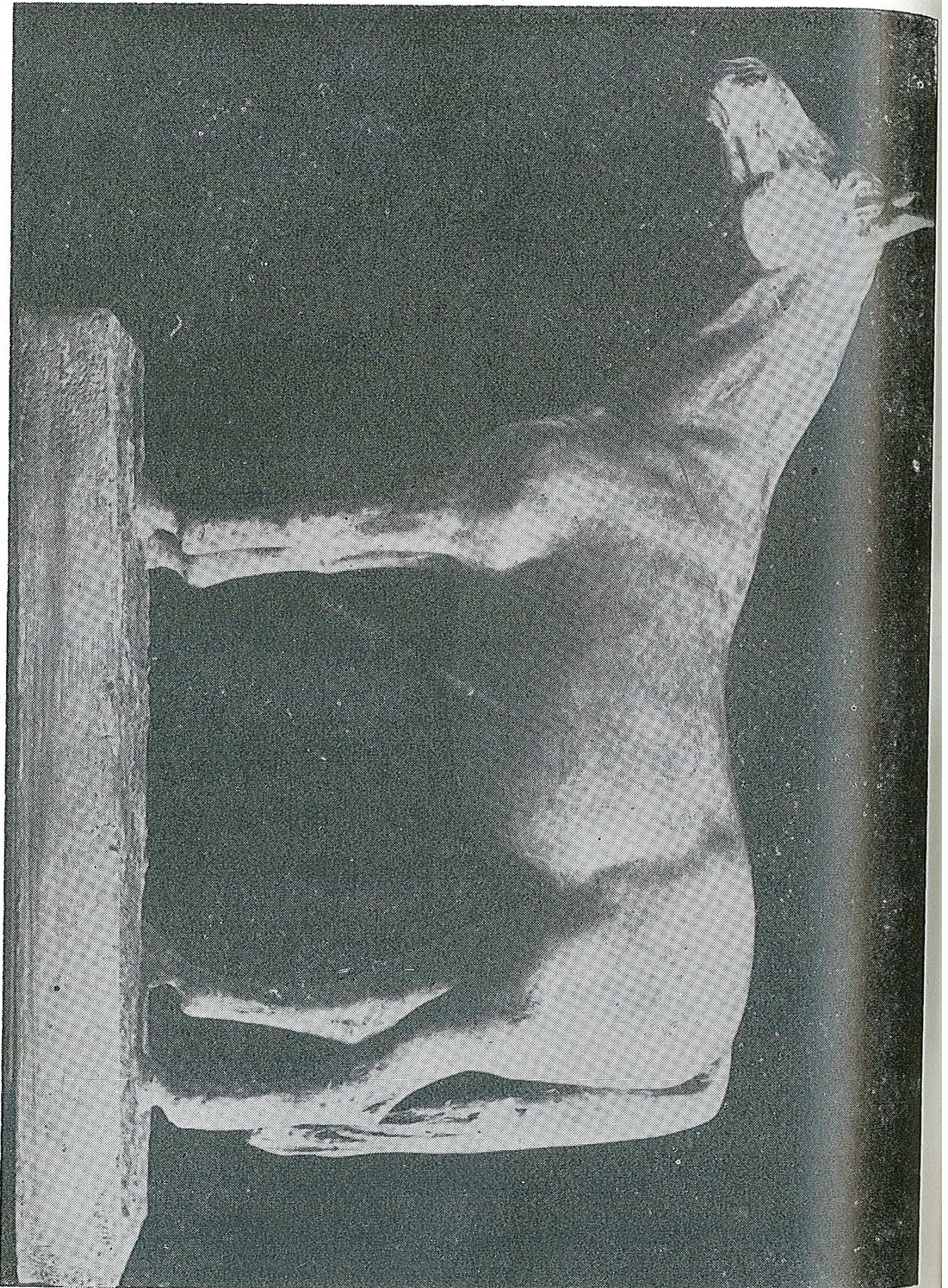
Sl. 6. Crnčić Cl. Menci, More



Sl. 7. Crnčić Cl. Menci, Pogled s Plasa

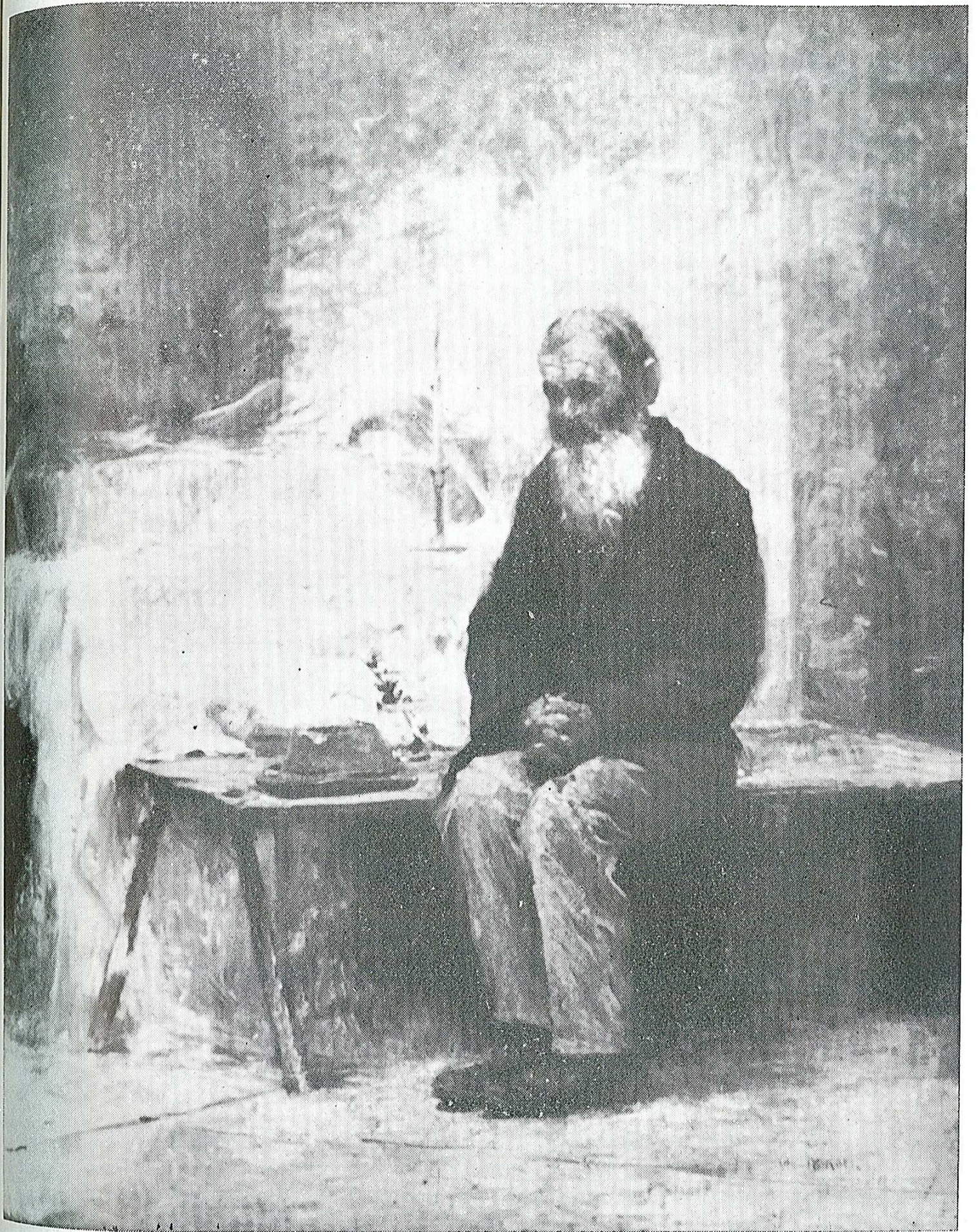


Sl. 8. Csikos Bela Sesia, Plase u Hrvatskom primorju

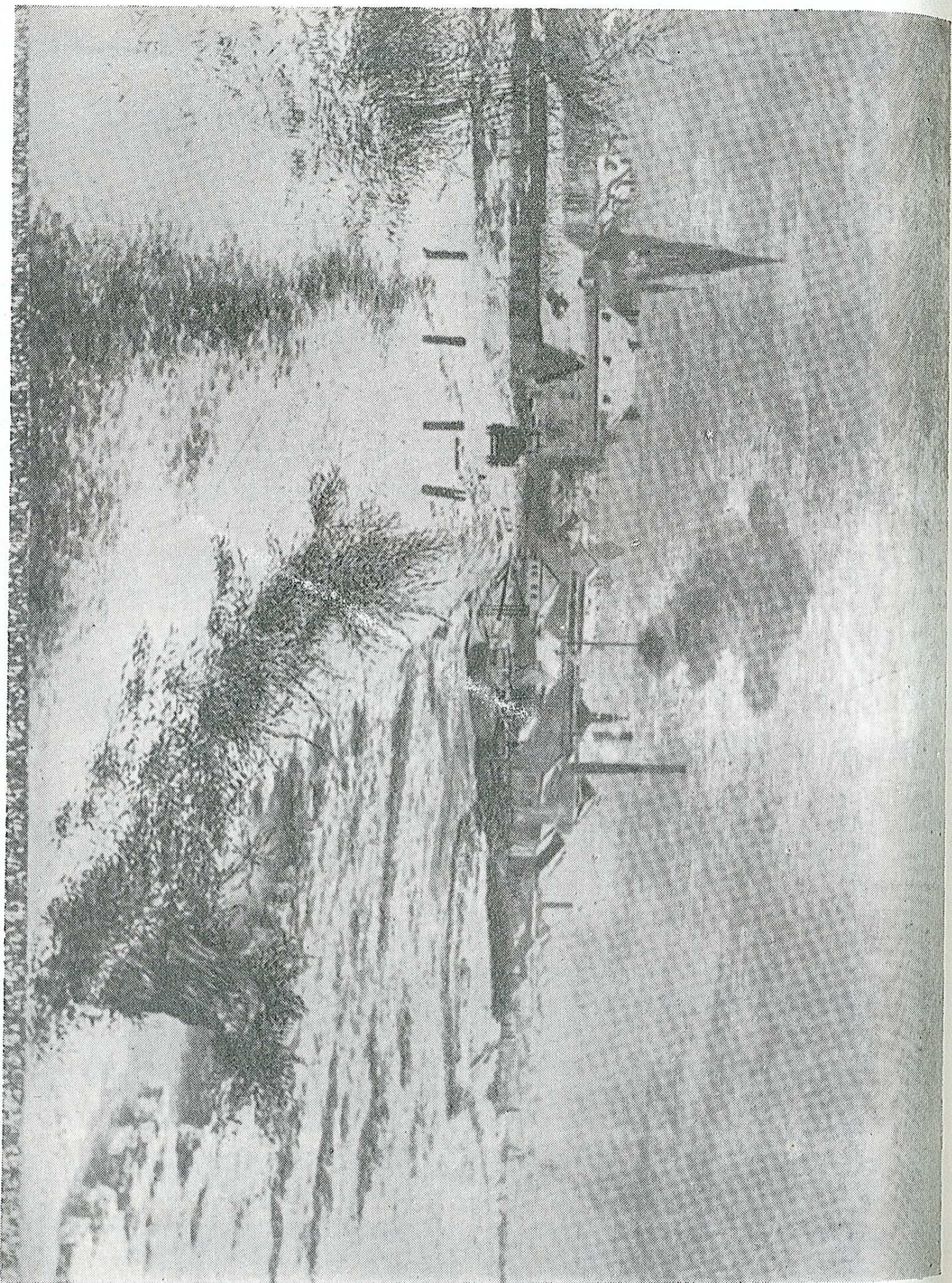


Sl. 9. Frangeš - Mihanović Robert, Konj





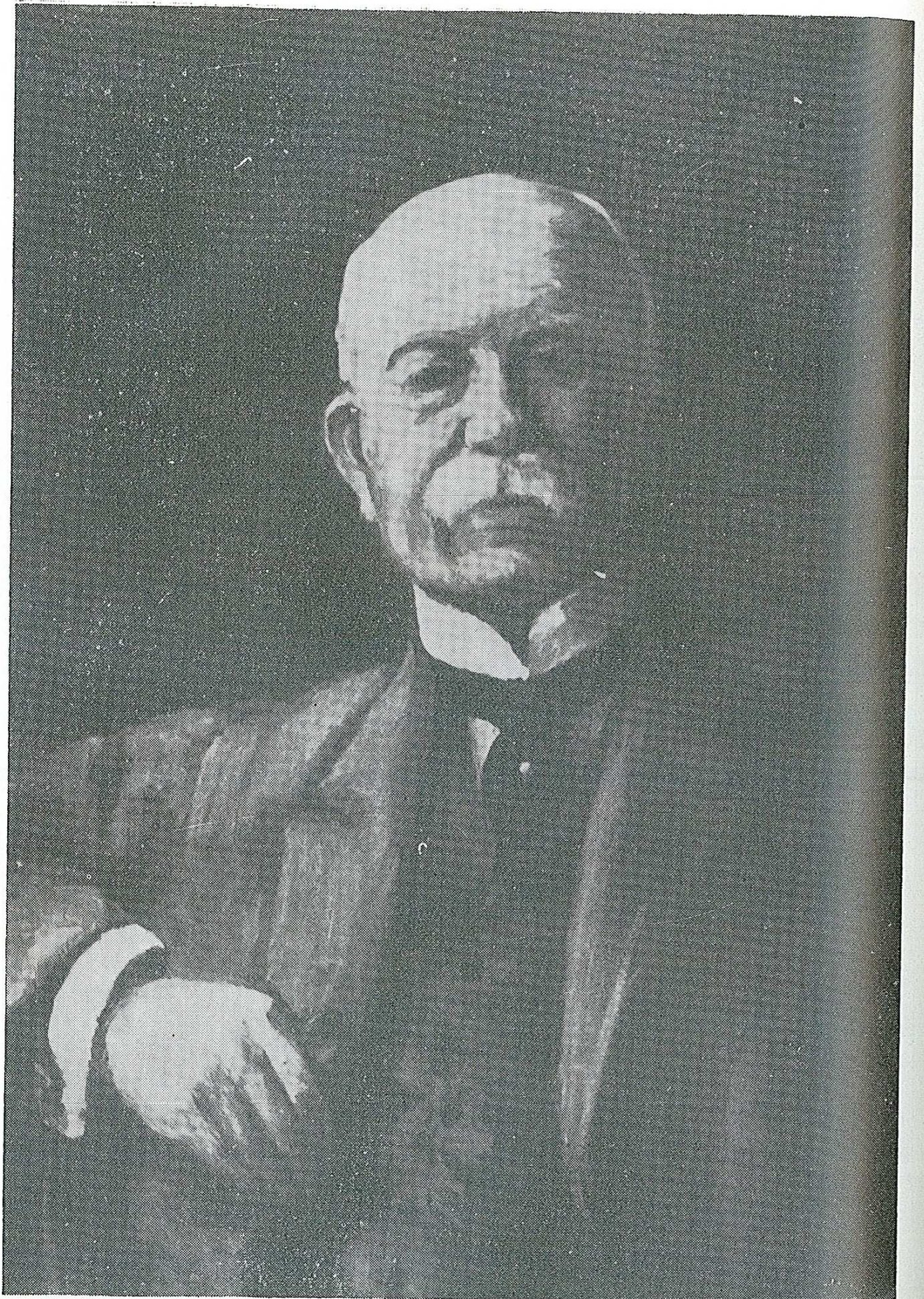
Sl. 10. Iveković Oton, Djed pri odru unuka



Sl. 11. Jeny Guido, Osječka zimska luka



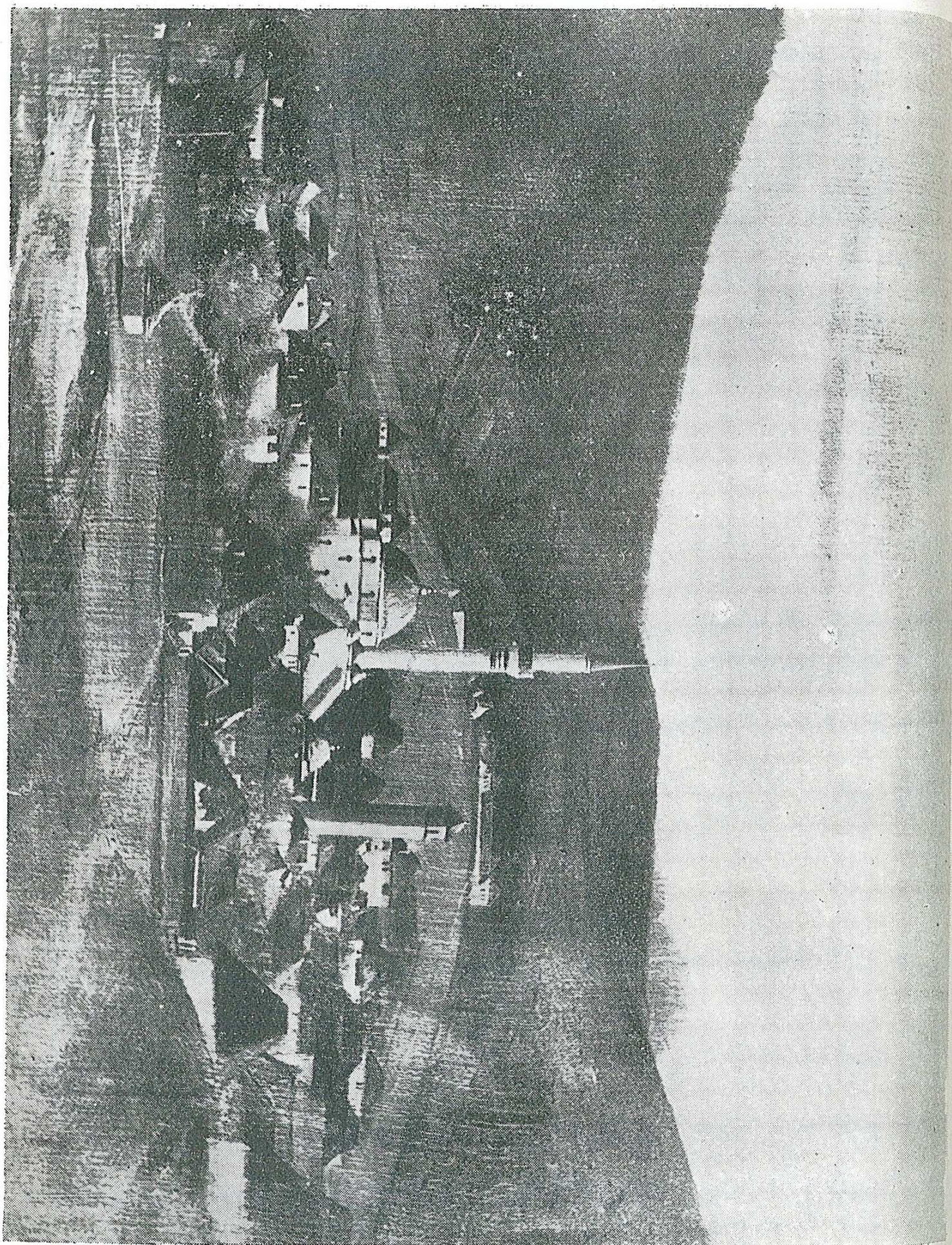
Sl. 12. Kovačević Ferdo, Čistina s drvećem



Sl. 13. Kršnjavi Iso, Portret Julija Ffeifera



Sl. 14. Krušlin Mihovil, Zimski pejsaž



Sl. 15. Maslač Nikola, Muslimansko selo

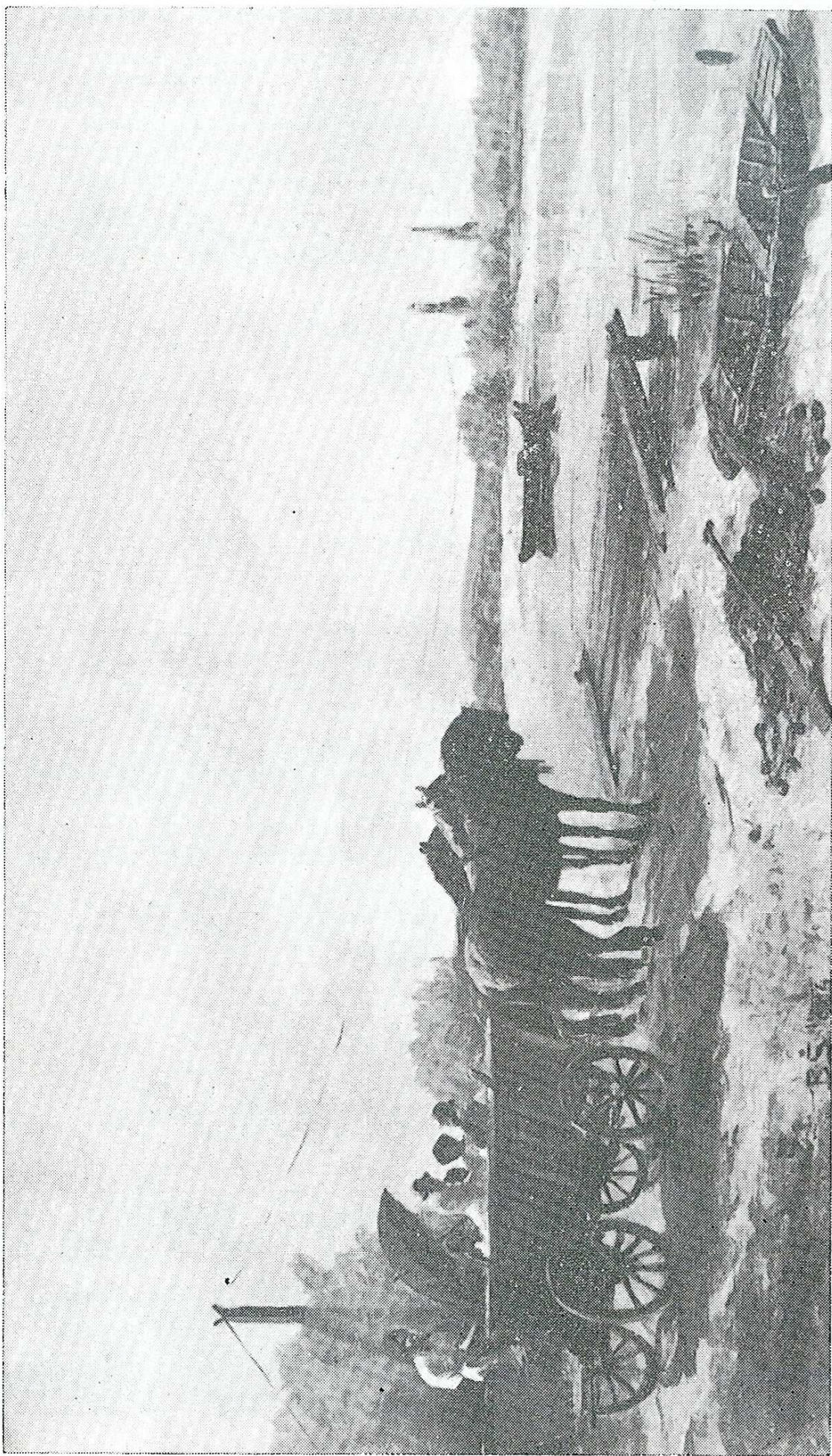


Sl. 16. Rački Mirko, Savica Gorenjska



Sl. 17. Rojc Nasta, Bijeli pas





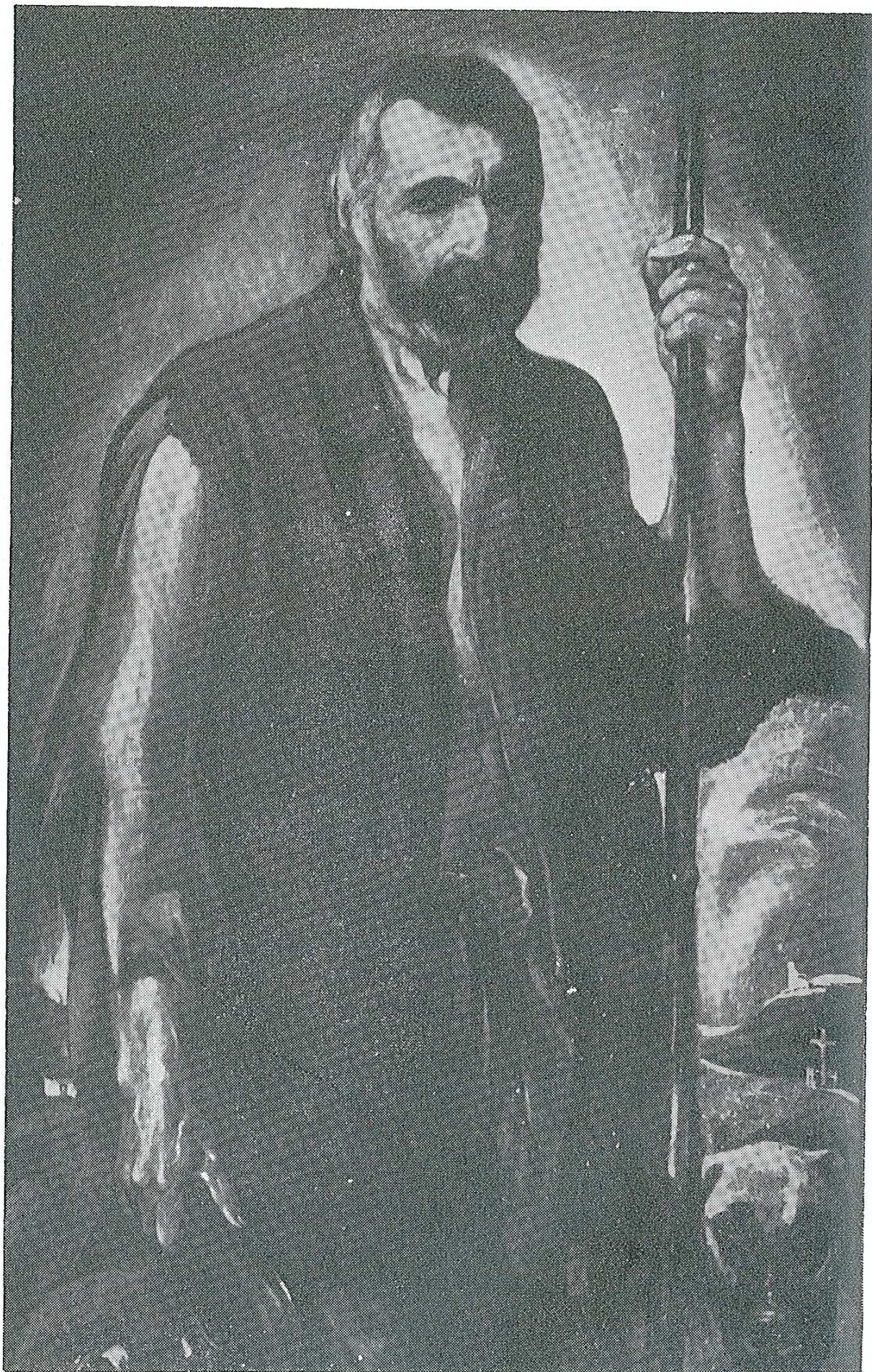
Sl.18. Šenoa Branko, Seljačka trojka pred kompom



Sl. 19. Tišov Ivan, Ciganka



Sl .20. Valdec Rudolf, Portret J. J. Strossmayera



Sl. 21. Vanka Maksimilijan, Stari pastir